

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Michael Vambera

**Činnost probační a mediační služby při výkonu
alternativních trestů**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 1. ledna 2016

Prohlašuji, že předkládanou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité prameny a literatura byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. ledna 2016

Michael Vambera

Rád bych poděkoval vedoucí mé diplomové práce, JUDr. Marii Vanduchové, CSc., za její pomoc, odborné konzultace a rady, které mi poskytla během zpracování této práce.

Poděkování patří také pracovníkům Probační a mediační služby ČR za cenné podněty během konzultací, zejména pak Mgr. Věře Kšírové z rakovnického střediska a Mgr. Janě Šídové ze střediska v Praze.

Nakonec bych rád vyslovil své díky mé přítelkyni Lucii a mé rodině za podporu během celého studia. Tímto jim tuto práci věnuji.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Historický vývoj alternativního trestání	3
	2.1 Vývoj alternativního trestání v českých zemích	4
3	Nevýhody nepodmíněného trestu odnětí svobody	7
4	Probace	13
5	Retributivní a restorativní justice	16
	5.1 Retributivní justice.....	16
	5.1.1 Hlavní rysy retributivní justice.....	17
	5.2 Restorativní justice.....	18
	5.2.1 Hlavní rysy restorativní justice.....	19
6	Alternativní trest.....	22
	6.1 Pojem alternativního trestu	23
	6.2 Druhy alternativních trestů	24
	6.2.1 Trest domácího vězení.....	24
	6.2.2 Trest obecně prospěšných prací.....	26
	6.2.3 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.....	28
	6.2.4 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody	29
	6.2.5 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem	31
7	Probační a mediační služba České republiky	33

7.1	Organizace Probační a mediační služby České republiky	33
7.2	Hlavní cíle a poslání Probační a mediační služby České republiky	34
7.3	Úředníci a asistenti.....	35
7.3.1	Práva a povinnosti úředníků a asistentů	35
7.4	Informovanost české společnosti o existenci a činnosti Probační a mediační službě ČR.....	38
8	Činnosti Probační a mediační služby při výkonu jednotlivých alternativních trestů	39
8.1	Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu domácího vězení ...	40
8.1.1	Činnost Probační a mediační služby ve fázi před pravomocným rozhodnutím soudu	40
8.1.2	Činnost Probační a mediační služby ve fázi po pravomocném rozhodnutí před nařízením výkonu trestu domácího vězení.....	41
8.1.3	Kontrola výkonu trestu domácího vězení.....	42
8.1.4	Elektronický monitorovací systém	43
8.2	Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu obecně prospěšných prací.....	45
8.2.1	Tzv. předsjednávání trestu obecně prospěšných prací (fáze před pravomocným rozhodnutím soudu).....	45
8.2.2	Činnost Probační a mediační služby ve fázi po právní moci rozhodnutí	46
8.2.2.1	Poskytovatelé míst pro výkon trestu obecně prospěšných prací ...	48
8.2.3	Kontrola výkonu obecně prospěšných prací.....	49
8.3	Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	50

8.4	Činnost Probační a mediační služby během podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem	52
8.4.1	Dohled	53
8.4.2	Probační resocializační programy	56
9	Další činnosti Probační a mediační služby v rámci alternativních opatření.....	59
9.1	Mediace mezi obětí a pachatelem	60
9.1.1	Rizika mediačního procesu.....	62
9.2	Činnost směřující k urovnání konfliktu v rámci trestního řízení	64
10	Závěr.....	66
	Seznam použité literatury a pramenů.....	69
	Seznam použitých zkratk	75
	Abstrakt.....	76

1 Úvod

Tématem, které jsem si zvolil pro svou diplomovou práci, je „Činnost probační a mediační služby při výkonu alternativních trestů“. Důvodem pro takový výběr je zejména zájem o obor trestního práva, konkrétně oblast trestání a možnosti řešení nedostatků a důsledků klasické trestní politiky. Mnou vybrané téma nabízí možnost se touto problematikou zabývat, neboť probační služby jsou institucemi, které mají k řešení takových nedostatků přispívat.

Alternativní opatření k nepodmíněnému trestu odnětí svobody zažily od r. 1989 velký rozvoj. V r. 1994 byl například zaveden první odklon v trestním řízení, konkrétně podmíněné zastavení trestního stíhání. Do té doby znal zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, pouze tři alternativy – peněžitý trest, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a upuštění od potrestání, resp. ještě dříve zrušené nápravné opatření. K začátku r. 1996 byl zaveden významný a dodnes často užívaný trest obecně prospěšných prací, aby se k němu o dva roky později přidaly dvě „dohledové alternativy“, totiž podmíněné upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Stejnou novelou bylo přidáno do trestního řádu narovnání.

Probační a mediační služba České republiky je institucí založenou před téměř patnácti léty. I když před jejím zavedením již existovaly obdobné „institute“, je jistě nutné považovat přijetí zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, za významnou událost v českém trestním právu. Její úkoly v rámci trestního řízení nabyly zejména s rozvojem alternativních trestů mimořádné důležitosti a její role v této oblasti je nezastupitelná. Svou činností zefektivňuje chod české trestní justice a významně usnadňuje práci všem orgánům činným v trestním řízení. Koncepce restorativní justice a alternativní tresty přispěly k rozvoji probačních služeb po celém světě. Chceme-li totiž efektivně trestat pachatele i jinými metodami než pobytem ve věznici, je nutné zajistit i účinný dohled nad výkonem takových sankcí.

Ve své práci bych se chtěl věnovat, nikoli však výlučně, problematice zajištění některých alternativních trestů, těch, u nichž jsou kompetence Probační a mediační služby nejširší a které s existencí této organizace de facto „stojí a padají“.

V práci se budu také věnovat stručnému vývoji probace a mediace na území Československa a České republiky, neboť historický nástin této problematiky je nezbytný k pochopení celého tématu. Kapitola čtvrtá definuje klíčový pojem – probaci. Již sám zákon o Probační a mediační službě obsahuje definici tohoto pojmu, ze které je velmi zřetelné, jaké konkrétní úkoly pracovníci plní.

Pro pochopení problematiky alternativního sankcionování je nezbytné porozumět pojmu restorativní justice. Jejím popisu a odlišení od staršího směru trestní politiky, justice retributivní, věnuji samostatnou kapitolu. Následně se pokusím pomocí odborné literatury definovat pojem alternativní trest a stručně popsat ty z trestů, kterým se následně věnuji z pohledu Probační a mediační služby.

V práci se věnuji také Probační a mediační službě ČR jako takové, jejímu zákonnému základu, organizaci a jejím pracovníkům – probačním úředníkům a asistentům. Ve stejné kapitole jsem také využil poznatků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který se v jedné ze svých studií věnoval informovanosti české veřejnosti o činnosti Probační a mediační služby a její existenci vůbec.

Zbylá část práce se zabývá jádrem tématu, které jsem si zvolil. U každého z vybraných alternativních trestů nastíním postup Probační a mediační služby při jeho zajištění a informace získané z obecně platných právních předpisů nebo vnitřních předpisů doplňuji poznatky samotných probačních úředníků ze středisek v Rakovníku a v Praze. Protože alternativní tresty ve smyslu alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody tvoří pouze část činnosti Probační a mediační služby, na úplný konec práce zařazuji kapitolu o její funkci v přípravném řízení trestním v rámci mediační činnosti.

2 Historický vývoj alternativního trestání

Historický vývoj trestání úzce souvisí s jednotlivými teoriemi o důvodech a účelu trestání. Ty lze rozdělit na absolutní, relativní a smíšené.¹

Absolutní teorie trestu nespojuje s ukládáním trestu žádné společenské účely, ale trestá jen za účelem odplaty. Podle Immanuela Kanta je úkolem trestu pouze uskutečňování spravedlnosti, bez které stát nemůže existovat.² Teorie vychází z předpokladu, že pachatel se vědomě a dobrovolně rozhoduje, zda spáchat trestný čin, ví, že za něj může být potrestán, a proto jsou trestný čin a trest pevně spojeny.³ V dnešní době nejsou absolutní teorie považovány za dostatečnou legitimaci trestu. Nelze dosáhnout spravedlnosti tím, že vedle již způsobeného utrpení vznikne nové.⁴

Relativní teorie trestu vychází z toho, že cílem trestání by měl být i určitý užitek pro společnost. Z hlediska alternativních trestů je významná pozitivistická teorie Franze von Liszta, který požadoval zastrašení náhodných zločinců, nápravu napravitelných zločinců a zneškodnění nenapravitelných.⁵ Usiloval o zrušení krátkodobých trestů odnětí svobody, neboť ty považoval za neúčinné a škodlivé pro trestní justici. Podle jeho slov platí, že „*krátkodobý trest ve své současné podobě není k ničemu, v podstatě je škodlivý. Neodstrašuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí.*“⁶

Určitou kombinací výše uvedených teorií jsou smíšené teorie, které se snaží spojit myšlenku odplaty a účelného trestu. Požadují spravedlivý trest a zároveň účelné prevenční působení na pachatele i společnost. Smíšenou teorii přebírá i současný zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který vychází z myšlenky, že ochrana společnosti před kriminalitou je základním úkolem trestního práva, z čehož vyplývá požadavek na přiměřenost trestu. Ten by neměl být ani mírnější ani přísnější, než je v konkrétním případě třeba k ochraně společnosti.

¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní právo hmotné. 7., přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 293

² Tamtéž

³ GRŮVNA, Tomáš a kol. Kriminologie. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 175

⁴ SOLNAR, Vladimír. Systém českého trestního práva. Vyd. 1. Praha: Novatrix, 2009, část. 3, s. 15

⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní právo hmotné. 7., přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 294

⁶ von LISZT, Franz. Die Reform der Freiheitsstrafe. In: Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Berlin, 1905. s. 513

2.1 Vývoj alternativního trestání v českých zemích

Již v roce 1796 přijatý Západohaličský trestní zákoník, ze kterého vycházel Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, platný pro naše země, obsahoval také pokutu, propadnutí zboží, ztrátu práv, bití a vyhoštění. Zákon č. 117/1852 ř. z., trestní zákon, rozlišoval mezi zločiny, přestupky a přečiny. Z trestů znal peněžitý trest, propadnutí věci, ztrátu práv a povolení, tělesné kárání a vězení; tyto bylo možno uložit za přečiny a přestupky. Připouštěl dokonce i trest domácího vězení. Je nutné uvést, že za zločiny nebylo ukládáno vězení, ale žalář, který byl vykonáván výlučně v zemských trestnicích, zatímco vězení bylo vykonáváno ve věznicích okresních soudů.⁷

V období první republiky bylo do právního řádu zavedeno hned několik nových alternativních opatření. Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n. zavedl podmíněné odsouzení a podmíněné propuštění.

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, rozdělval tresty na hlavní (trest smrti, trest odnětí svobody, nápravné opatření) a vedlejší (ztráta čestných práv občanských, ztráta státního občanství, propadnutí jmění, peněžitý trest, zákaz činnosti, vyhoštění, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a propadnutí věci.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, pak od svého přijetí znal tzv. nápravné opatření podle § 44 a násl., při jehož uložení bylo odsouzenému sráženo 10 až 25% z odměny. Soud mohl také odsouzenému nařídít změnu zaměstnání.

Koncem 60. let dochází v Československu k posilování sociálně-výchovných prvků v oblasti práce s pachateli trestných činů. V období po r. 1968 vzniká při tehdejší generální prokuratuře experimentální středisko postpenitenciární péče, jehož projektem byl „Výzkum faktorů recidivy“. Cílem bylo ověření metod práce s občany, kteří byli tzv. sociálně nepřizpůsobiví. Do této skupiny spadali taktéž lidé propuštění z výkonu trestu.⁸ Zmíněný projekt naznačil pomalý odklon od politiky represe a předznamenal vývoj trestní politiky směrem k restorativnímu systému. Vznikla nová profese, tzv.

⁷ VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. Brno: Masarykova univerzita 2006, s. 50

⁸ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 10

sociální kurátor, jehož úkolem byla zejména terciární prevence, konkrétně zaměření na zabránění recidivy pachatele.

V návaznosti na výše zmíněné profese vznikají v rámci tehdejších okresních národních výborů kurátoři pro mládež, zaměřující se zprvu hlavně na kontrolu delikventní mládeže, později také na pomoc mladistvým delikventům a jejich rodinám.⁹

Zákonem č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu, byl zaveden další prvek probační činnosti, nicméně byl určen jen silně narušeným osobám propuštěným z výkonu trestu. Dohled vykonávala policie, která nemohla osobám nabídnout jakoukoli sociální pomoc nebo podporu. Později se stal jedním z nástrojů perzekuce signatářů Charty 77 a byl zrušen v roce 1990.¹⁰

Po revoluci dochází ke vzniku a rozvoji některých nových projektů. Již v roce 1991 zahajuje skupina odborníků Ústavu státu a práva ČSAV, Městské prokuratury v Praze a dalších tzv. „*Mimosoudní alternativu pro delikventní mládež*“. Inspirován rakouskými poznatky o odklonech trestního řízení, experiment se snažil aktivně zapojit pachatele do procesu odstranění následků trestného činu a poškozeného do procesu odškodnění jeho osoby. V tomto projektu byly využity prvky mediace – řešení sporu za pomoci třetí osoby.¹¹

V průběhu 90. let na výše uvedený projekt navázali i zákonodárci postupnou novelizací trestního řádu a trestního zákona, zejména zavedením odklonů v trestním řízení (podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání) a alternativ k potrestání (upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem resp. upuštění od trestního opatření a podmíněné upuštění od trestního opatření u mladistvých pachatelů). Dále dochází také k postupnému rozšiřování škály alternativ k uvěznění – trest obecně prospěšných prací, podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody

⁹ Tamtéž

¹⁰ ANTON M. VAN KALMTHOUT. Probation and probation services in the EU accession countries. Nijmegen: WLP, 2003., s. 72

¹¹ DOUBRAVOVÁ, Dagmar. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: Institut pro probaci a mediaci, 2001, s. 2, A2

s dohledem¹² - kdy tento trend pokračuje dodnes, např. trestním zákoníkem zavedený trest domácího vězení.

Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, založené na Katedře sociální práce FF UK v Praze v roce 1994 si za úkol vytyčilo zpracování projektů týkajících se rozvoje sociální práce v oblasti trestní justice. Výsledkem byly tři projekty: Soudní pomoc, Mimosoudní vyjednávání – narovnání a Probace. Tyto projekty byly předloženy Ministerstvu spravedlnosti ČR, které je sice přímo nepřejalo do své legislativní činnosti, nicméně staly se inspirací pro další činnost při vytváření míst probačních úředníků.¹³

Síť probačních úředníků vznikla k 1. 1. 1996 jako realizace usnesení vlády č. 341/1994 v rámci programu Prevence kriminality, kterým bylo ministru spravedlnosti uloženo, aby zřídil místa probačních úředníků. Místa byla zřízena na většině okresních a některých krajských soudech. Plnému rozvoji probační činnosti tak, jak ji známe dnes, však bránila např. kumulace funkcí (úkoly byly pověřeni zejména pracovníci odborného aparátu soudů a vyšší soudní úředníci) nebo nedostatek kvalifikace v této oblasti.¹⁴ Bylo proto nezbytné vytvořit plně specializovaný orgán, který se bude soustředit pouze na úkoly spojené s probační a mediační činností, proto k 1. 1. 2001 vzniká Probační a mediační služba ČR zakotvená zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

¹² Tamtéž

¹³ ŽATECKÁ, Eva. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 25

¹⁴ DOUBRAVOVÁ, Dagmar. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: Institut pro probaci a mediaci, 2001, s. 4, A2

3 Nevýhody nepodmíněného trestu odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody byl po dlouhou dobu trestem hlavním, neboť ostatní druhy trestů od něj byly svým způsobem odvozeny a vždy je šlo přeměnit právě v trest odnětí svobody.¹⁵ Je v systému práva pevně zakotven a má dlouhodobou tradici. Je však stále podrobován kritice, neboť neplní všechny funkce, které od trestních sankcí očekáváme. Poměrně spolehlivě naplňuje funkci punitivní a ochrannou, neboť pachatele na určitý čas vyloučí ze společnosti. Funkce prevence je taktéž zčásti plněna. O prevenci generální lze hovořit v obou jejích významech. Je zřejmé, že hrozba trestem odnětí svobody odstrašuje alespoň některé potenciální pachatele (tzv. negativní generální prevence) a zároveň může ve společnosti prohloubit důvěru v trestní právo tím, že stát zajistí bezpečí občanů izolováním pachatelů (tzv. pozitivní generální prevence). U prevence individuální lze nepochybně hovořit o její negativní stránce, tj. zabránění pachateli v dalším páchání trestné činnosti. Co však nepodmíněný trest odnětí svobody často postrádá, je funkce převýchovy.

Ščerba shrnuje nevýhody nepodmíněného trestu odnětí svobody ve smyslu převýchovy pachatele takto:¹⁶

- Odsouzený je vytržen ze svého přirozeného sociálního prostředí. V některých případech lze toto považovat za pozitivum, neboť sociální prostředí pachatele může být samo kriminogenním faktorem, nicméně nepodmíněný trest odnětí svobody závažně narušuje vztahy pozitivní, tj. zejména rodinné vazby, vztahy s přáteli, v pracovním kolektivu atd.
- Odsouzený po dobu výkonu trestu pobývá ve zvlášť kriminogenním prostředí. Jestliže se podaří zpřetrhat původní kriminální vztahy tím, že pachatele umístíme do věznice, kde vzniknou vazby nové, často na osoby s bohatou kriminální minulostí, je výsledný efekt v podstatě nulový. Navíc se zejména během dlouhodobých trestů odnětí svobody může pro odsouzeného stát prostředí věznice zcela přirozeným.

¹⁵ ROZUM, Jan, Petr ZEMAN, Hana PŘESLIČKOVÁ a Jan TOMÁŠEK. Vybrané problémy sankční politiky. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, s. 11. Studie

¹⁶ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 20-21

- Nepodmíněné odnětí svobody je výrazným stigmatizačním faktorem. Pro své okolí získává pachatel nálepkou kriminálního, což vede k hlubšímu vyloučení ze společnosti a brání opětovnému začlenění po propuštění z výkonu trestu.
- Prostředí věznic je často nepřirozené a sociálně škodlivé. Pobyt ve vězení může přispět k vzniku nebo prohloubení některých negativních vlastností osoby.

Předmětem kritiky jsou také krátkodobé tresty odnětí svobody (obvykle do 3 měsíců, někdy nejdéle 18 měsíců), a to z těchto důvodů:¹⁷

- Nejsou dostatečně dlouhé k zajištění úspěšné převýchovy pachatele, ale skýtají dostatek času k tomu, aby na odsouzeného působily negativní vlivy věznice.
- Odstrašující účinky jsou minimální a mohou pro pachatele znamenat poměrně přijatelné riziko.
- Mohou být vnímány jako diskriminační u osob, kterým nemohl být uložen peněžitý trest pro jeho zřejmou nedobytnost (§ 68 odst. 6 TZ).
- Znamenají velkou ekonomickou zátěž, protože krátkodobé tresty odnětí svobody představují většinu kapacity vězeňských zařízení.

S posledním argumentem však nelze souhlasit, neboť v České republice bylo v roce 2014 pouze 115 osob odsouzených k trestu odnětí svobody v délce trvání maximálně 3 měsíce z celkového počtu 16433 osob. To představuje zanedbatelných 0,7% ze všech vězňů. Zahrneme-li do součtu všechny osoby ve výkonu trestu ne delším než dva roky, získáme číslo 7616 osob, tj. zhruba 46% všech uvězněných.¹⁸ Pro korektnost srovnání dodávám, že v roce 2005, kdy byla tato publikace vydána, byla čísla pouze nepatrně vyšší, v zásadě však trend přetrvává.

Jak jsem výše uvedl, jedním z výrazných negativ nepodmíněného trestu odnětí svobody je stigmatizace pachatele. K tomu přispívá i fakt, že na rozdíl od alternativních trestů je i krátkodobý vykonaný trest odnětí svobody poměrně dlouho vykazován ve výpisu z rejstříku trestů, což pro pachatele znamená značné potíže při opětovném začleňování se do společnosti. Velká část zaměstnavatelů vyžaduje čistý trestní rejstřík i

¹⁷ ROZUM, Jan, Petr ZEMAN, Hana PŘESLIČKOVÁ a Jan TOMÁŠEK. Vybrané problémy sankční politiky. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, s. 12. Studie

¹⁸ Vězeňská služba ČR. Statistická ročenka Vězeňské služby ČR pro rok 2014. www.vscr.cz. [online]. [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Rocenka_2014.pdf

přes zákaz uvedený v § 316 odst. 4 písm. h) zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce, neboť dané ustanovení je poměrně vágní a umožňuje zaměstnavatelům široký výklad toho, co odpovídá povaze práce a zda je požadavek přiměřený. V rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie *Galina Meister*¹⁹ bylo navíc konstatováno, že odmítnutý uchazeč nemá právo na informaci, zda zaměstnavatel na místo přijal jiného uchazeče a důvody odmítnutí ostatních; je pak zcela nemožné usvědčit zaměstnavatele z diskriminace.

Vítanou změnou v této oblasti byla novela insolvenčního zákona č. 294/2013 Sb., která zrušila § 395 odst. 2 zák. č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), což byla pro odsouzené pro majetkovou trestnou činnost velká překážka pro překonání složité životní situace. Je poměrně častým jevem, že pachatel, který je odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, se po propuštění ocitne v dluhové pasti. Musí totiž nahradit škodu poškozenému, nenahradil-li ji už během výkonu trestu. Další položkou v souhrnu jeho dluhů je náhrada nákladů výkonu trestu. Podle statistiky Vězeňské služby ČR činí suma pohledávek za aktuálně vězněnými i propuštěnými osobami více než 292 milionů korun.²⁰ Ostatně výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v roce 2008 ukázal, že nejčastější příčinou recidivy jsou finanční problémy odsouzených.²¹ Problémem je, že takový člověk nejen, že nemůže z výše uvedených důvodů najít legální zaměstnání, ale navíc ve snaze vyhnout se exekuci srážkami ze mzdy se uchyluje k práci „načerno“. Nezřídká se bude snažit svou situaci vyřešit „výhodným úvěrem“ a protože není v jeho silách vše splatit, páchá další trestnou činnost.

Někteří kritici tvrdí, že nepodmíněný trest odnětí svobody příliš zatěžuje státní rozpočet. V roce 2014 vydala Rada Evropy ve spolupráci s univerzitou v Lausanne svou výroční trestní statistiku za rok 2011, ze které vyplynulo, že náklady na jednoho vězně a den v České republice jsou 22 EUR. Nicméně v porovnání s jinými vyspělými státy

¹⁹ Rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie ze dne 19. dubna 2012 ve věci C-415/10 - Galina Meister proti Speech Design Carrier Systems GmbH.

²⁰ Vězeňská služba ČR. Statistická ročenka Vězeňské služby ČR pro rok 2014. www.vscr.cz. [online]. [cit. 2015-06-18]. Dostupné z: http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Rocenka_2014.pdf

²¹ ROZUM, Jan, Petr KOTULAN a Jan TOMÁŠEK. Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, s. 45

Evropy je tato částka velmi nízká. Například ve Švédsku částka dosahuje 301 EUR, což je více než třináctkrát více. Pomyslným rekordmanem je potom Severní Irsko (státy Spojeného království jsou zkoumány zvlášť), náklad na denní pobyt jednoho vězně je zde závratných 879 EUR. Průměr států Rady Evropy tvoří částka 131 EUR.²² Osobně si proto nemyslím, že kritika českého vězeňství je v této věci přiléhavá. Zajímavé je, že právě v zemích, kde vynakládají vysoké částky na jednoho vězně, se daří držet míru recidivy mnohem níže než v zemích, kde den trestance stojí méně. Příkladem budiž Švédsko, kde se do vězení dlouhodobě vrací do jednoho roku pouze čtvrtina propuštěných a do tří let zhruba 40%.²³ Zatímco u nás vypadají tyto statistiky úplně jinak. V České republice bylo k 31. 12. 2014 ve věznicích pouze 30,94% prvotrestaných osob, zbytek tvořili odsouzení, kteří již byli předtím alespoň jednou ve výkonu trestu, přičemž koncem roku 2013 bylo takových osob 29,14%, o rok dříve bylo takových osob 36% a k poslednímu dni roku 2011 to bylo 37% prvotrestaných²⁴. Bohužel neexistují statistiky mezi lety 2006 – 2010, aby se dal vysledovat dlouhodobější trend. Je pravdou, že rok 2013 je výrazně zkreslený návratem prezidentem Klausem amnestovaných osob zpět do věznic, nicméně nelze přehlédnout, že recidivistů přibývá. Bylo by nejspíše předmětem dalšího složitějšího zkoumání, jakou výslednou zátěž pro státní rozpočet představuje vězeň byt' levný, ale opakovaně se vracející do vězení. Je klidně možné, že ve výsledku se prostředky vynaložené na účinnou převýchovu „vrátí“ v podobě výrazně nižší recidivy a nižšímu počtu uvězněných osob.

Nepředpokládám, že výše uvedené statistiky se v dohledné době výrazně změní. To je podle mého názoru v ČR velice nepravděpodobné, a to už jen kvůli povaze tohoto trestu, tedy vynětí pachatele z jeho přirozeného prostředí a zvyk na prostředí vězeňské, které se, alespoň v České republice, příliš nepodobá normálnímu životu. To sice může být jedním z účelů, resp. aspektů potrestání pachatele, nicméně chceme-li účinně kriminalitě předcházet a ne ji pouze řešit ex post, je nezbytné sblížit prostředí vězeňské

²² Council of Europe: Annual penal statistics. Université de Lausanne [online]. Štrasburk, 2014 [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: http://wp.unil.ch/space/files/2014/05/Council-of-Europe_SPACE-I-2012-E_Final_140507.pdf

²³ Bröttsförebyggande rådet. Återfall i brott statistik. www.bra.se. [online]. [cit. 2015-06-18]. Dostupné z: <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/aterfall-i-brott.html>

²⁴ Statistická data lze nalézt v příslušných Statistických ročenkách Vězeňské služby České republiky, internetová publikace na www.vscr.cz

a vězeňské natolik, aby nedocházelo k tomu, že odsouzení s reálnou šancí na nápravu se během pobytu ve věznici stanou nenapravitelnými recidivisty.

K proměnám trestní politiky dochází v posledních desetiletích pod tlakem neustále celosvětově se zvyšujícího počtu uvězněných osob. To totiž vede k diskusím a oprávněným pochybám o udržitelnosti a efektivitě klasické sankční politiky – hovoří se o „krizi vězeňství“ nebo lépe o „krizi trestu odnětí svobody“²⁵. K říjnu 2013 bylo na celém světě vězněno více než 10,2 mil. lidí. Nejvíce ve Spojených státech amerických (2,24 mil. s nejvyšším poměrem 716 vězňů na 100 tis. obyvatel), v Číně (1,64 mil. + dalších 600 tis. ve vazbě) a v Ruské federaci (0,68 mil.). Tyto tři státy vězní téměř polovinu celosvětově uvězněných lidí.²⁶ Od roku 2002, tedy zhruba za 10 let, vzrostl počet vězňů o 1,5 mil., přičemž snížit počet se z těchto tří „nejvýznamnějších“ zemí podařilo pouze Rusku, v USA i Číně stále počet vězněných osob stoupá.²⁷

V Evropě patří Česká republika k zemím s nadprůměrným počtem vězněných osob, ke konci roku 2014 to bylo 186 vězňů na 100 tis. obyvatel.²⁸

Nárůst kriminality a s ním spojená přeplněnost věznic se dá řešit v zásadě třemi způsoby. Prvním z nich je zvýšení výdajů na justiční systém a zvětšení jeho kapacity, tj. stavba nových věznic, větší počet pracovníků orgánů činných v trestním řízení apod. Druhým způsobem je snížení počtu soudy projednávaných trestních věcí. Toho lze dosáhnout dekriminací, depenalizací, rozšířením možností odklonů a ukládání alternativních trestů. Třetí možností je zavedení alternativních procesních postupů, které by mohly urychlit řízení před soudem. Podle mého názoru jsou alternativní tresty a jiná alternativní opatření velmi účinným nástrojem, jak eliminovat nevýhody trestu odnětí svobody u těch pachatelů, u kterých převažují nad výhodami. V zemích, které zavedly výše popsané způsoby řešení problémů, se podařilo významně zrychlit trestní řízení,

²⁵ KARABEC, Zdeněk: Koncept restorativní justice. In: KARABEC, Zdeněk: Restorativní justice – Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro Kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 5

²⁶ WALMSLEY, Roy: World Prison Population List (tenth edition). International centre for prison studies, 2013

²⁷ WALMSLEY, Roy: World Prison Population List (third edition). Home Office, Findings 166, 2002

²⁸ Vězeňská služba ČR. Statistická ročenka Vězeňské služby ČR pro rok 2014. www.vscr.cz. [online]. [cit. 2015-06-18]. Dostupné z:

http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správní/statistiky/Statistické%20ročenky/Rocenka_2014.pdf

ušetřit finanční prostředky a dospět k pozitivním výsledkům v rovině psychologického působení na pachatele a prevenci kriminality.²⁹

²⁹ SOTOLÁŘ, Alexander; PÚRY, František a ŠÁMAL, Pavel. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Vyd. 1. Praha : C.H.Beck, 2000. s. 4-8.

4 Probace

Institut probace pochází z common law a představuje, jak ostatně napovídá původ tohoto slova (*probare* – z lat. *zkoušet*), způsob, jak pachatele trestného činu „vyzkoušet“, zda je schopen se znovu začlenit do společnosti a udržet své budoucí chování v rámci právních i společenských norem.

Podle prof. Jelínka³⁰ je probací „*institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu, spojený s určitými prvky pomoci, usnadňující resocializaci pachatele.*“ Probací v užším smyslu rozumíme alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, kdy je pachatel uznán vinným ze spáchání trestného činu, soud uloží trest, ale odloží jej pod podmínkou, že odsouzený vyhoví soudem stanoveným podmínkám, dodrží jemu uložená omezení a bude plnit stanovené povinnosti, k čemuž má napomáhat odborník, tzv. probátor, který se snaží motivovat odsouzeného k vedení řádného života a vykonává nad ním dohled. V širším smyslu je probace celý komplex opatření, který kromě výše uvedeného zahrnuje též zajištění výkonu alternativních trestů, poskytování rad a pomoci a směřuje k nápravě pachatele trestného činu.

Zákonem (§ 2 odst. 1 ZPMS) je probace definována jako „*organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen ‚obviněný‘), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.*“

Ze zákonné definice tedy vyplývají tyto úkoly probační a mediační služby:

1. Dohled nad obviněným (tzv. probační dohled), který je realizován v rámci
 - podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ),

³⁰ JELÍNEK, J. a kolektiv: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 291

- podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 84 a násl. TZ),
 - podmíněného propuštění s dohledem (§ 89 odst. 1 a § 91 TZ),
 - propuštění z ochranného léčení (§ 99 odst. 6 TZ),
 - podmíněného upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSVM),
 - výchovného opatření dohledu probačního úředníka (§ 16 ZSVM),
 - odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu s dohledem (§ 33 ZSVM),
 - dohled probačního úředníka do okamžiku zahájení ochranné výchovy (§ 22 odst. 3 ZSVM),
 - dohled probačního úředníka při přeměně ústavní nebo ochranné výchovy (§ 23 odst. 1 ZSVM),
 - nahrazení vazby dohledem probačního úředníka (§ 73 TŘ resp. § 49 odst. 1 ZSVM),
 - uložení opatření dítěti mladšímu patnácti let (§ 93 odst. 1 písm. e)),
 - dohled probačních úředníků nad mládeží je dále specifikován v § 75 a § 80 ZSVM.
2. Kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody (*další kapitoly této práce budou věnovány podrobnému rozboru problematiky*), zejména v rámci výkonu trestu
- domácího vězení (§ 60 a 61 TZ, resp. § 26 odst. 2 ZSVM),
 - obecně prospěšných prací (§ 62 až 65 TZ, resp. § 26 odst. 1 ZSVM),
 - peněžitého trestu (§ 67 až 69 TZ, resp. § 27 až 30 ZSVM),
 - zákazu činnosti (73 a 74 TZ, resp. 26 odst. 3 ZSVM),
 - zákazu pobytu (§ 75 TZ),
 - zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 76 a 77 TZ, resp. 26 odst. 4 ZSVM),
 - podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem (§ 81 až 87 TZ, resp. § 33 ZSVM).
3. Kontrola plnění uložených povinností a omezení a výchovných opatření ve smyslu § 48 odst. 4 TZ, resp. § 15 a násl. ZSVM.

4. Působení na obviněného tak, aby došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

V této práci je pojem probace chápán jako probace v širším smyslu (stejně jako jej chápe ZPMS), neboť se nezabývám pouze dohledem, jakožto jedním z projevů probace, ale alternativními tresty. Naopak se nebudu zabývat např. dohledem při podmíněném propuštění, což je jedním z dílčích úkolů Probační a mediační služby v rámci dohledu.

5 Retributivní a restorativní justice

Činnost probačních služeb souvisí zejména s alternativním vyřízením trestní věci, tedy při užití alternativ k potrestání nebo alternativ k uvěznění. Směr trestní politiky, který využívá v hojně míře těchto alternativ, nazýváme restorativní justicí.

Tento směr se objevuje v 80. letech 20. století jako reakce na nárůst kriminality, přeplněnost věznic a náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody a je výsledkem diskusí, zda je uvěznění pachatelů správným krokem pro ozdravení společnosti a odškodnění obětí. Nelze však říci, že retributivní a restorativní justice stojí v protikladu a měla by být využívána jen jedna z nich. Naopak je nutné vhodně doplnit klasickou trestní politiku o restorativní prvky, aby se podařilo úspěšně napravit osoby páchající trestnou činností a zároveň byla společnost chráněna proti nejzávažnější trestné činnosti a nenapravitelným pachatelům. Je proto nezbytné zachovat i odstrašující a izolační funkci trestu odnětí svobody a trestního řízení vůbec.

5.1 Retributivní justice

Tradiční trestní politika považuje za primární oběť trestného činu stát a podle toho zákonodárce na trestnou činnost reaguje. Hlavním smyslem je odplata za spáchaný trestný čin. Skutečná oběť je přehlížena a často se jí nedostává satisfakce. Proces je značně formalizovaný. Největší důraz je kladen na zjištění a určení, zda byly naplněny všechny znaky skutkové podstaty trestného činu, zda je pachatel trestně odpovědný a jaký je mu třeba uložit trest. Nejsou však vždy zjišťovány pravé příčiny spáchané trestné činnosti ani stanovisko poškozeného.

Tento směr je neodmyslitelně spjat s trestem odnětí svobody. Je nutné pachatele izolovat a tím ochránit stát a společnost od dalšího páchání trestné činnosti. Že je však efekt často opačný, to jsem se pokusil nastínit v kapitole 3.

5.1.1 Hlavní rysy retributivní justice

Základními znaky retributivní justice jsou:³¹

- Zločin je definován jako újma způsobená státu.
- Pozornost je soustředěna na zavržení a odsudek, vycházející z viny z minulosti.
- Způsobení újmy jako prostředek potrestání a prevence recidivy.
- Spravedlnost garantovaná právem na spravedlivý proces.
- Potlačení přirozené podstaty zločinu, delikt je chápán jako konflikt mezi jednotlivcem a státem.
- Jedna sociální nespravedlnost je nahrazena jinou.
- Dotčené sociální společenství je odsunuto stranou a je abstraktně-formálně zastupováno státem.
- Stimulace kompetitivních individualistických hodnot.
- Stát vystupuje proti pachateli a opomíjí či nezdůrazňuje práva oběti.
- Pachatel je pasivním objektem procesu.
- Odpovědnost pachatele za čin vede k jeho potrestání.
- Zločin je definován formálně právními termíny, nejsou zohledněny morální, sociální a ekonomické aspekty.
- Dluh či závazek není vůči konkrétní oběti, ale vůči abstraktnímu státu a společnosti.
- Trvalá či dlouhodobá stigmatizace pachatele.
- Minimální nebo žádný ohled na projev lítosti a pokání pachatele.
- Výsledek trestní věci je závislý na aktivitě profesionálů (policisté, soudci, obhájci).

³¹ Větrovec, V. a spol. Zákon o mediaci a probaci: komentář. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 14

5.2 Restorativní justice

Restorativní justice (z anglického „restore“ – obnovit, ozdravit) v co největší možné míře směřuje k napravení závadného stavu.

Průkopník moderní restorativní justice Howard Zehr ji definoval takto:

„Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.“³²

Jednou z možností, jak dosáhnout nápravy závadného stavu, je zavedení alternativních sankcí (ať alternativ k potrestání, nebo alternativ k uvěznění), které pro „lépe napravitelné“ pachatele nebudou znamenat takový zásah do životů jejich i rodin (okolí) a umožní jim narovnat vztahy poškozené trestným činem.³³ Dalšími prostředky v rámci této politiky jsou úkoly probačních služeb směrem k obětem trestných činů za současné spolupráce pachatelů, jakož i snaha o dokončení nápravy pachatele tím, že mu během i po výkonu trestu pomohou začlenit se do společnosti a motivace k životu bez opakování trestné činnosti.

Nelze však zaměňovat pojmy restorativní justice a alternativní sankce; tyto pojmy, ač spolu souvisí, neznamenají totéž. Ostatně, jak uvádí Howard Zehr: *„Restorativní justice nepředstavuje nezbytně alternativu k uvěznění.“³⁴*

Podle mého názoru by jedním z hlavních cílů restorativní justice měla být omezení recidivního chování pachatelů. Howard Zehr³⁵ tvrdí, že tato trestní politika nemá primárně sloužit ke snížení recidivy, že její hlavním cílem je, aby si pachatel uvědomil svou vinu a pokusil se o nápravu, zejména tedy odškodněním oběti. Snížení recidivy je poté pouze vedlejším efektem tohoto trestního systému. Nicméně, jak jsem

³² ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26

³³ JELÍNEK, J. a kolektiv: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 397

³⁴ ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 10.

³⁵ ZEHR, Howard. The little book of restorative justice. Intercourse, PA: Good Books, 2002, s. 8

nastínil pomocí statistik v kapitole 3, v našich podmínkách by snížení recidivy výrazně snížilo počet odsouzených, vždyť počet odsouzenců recidivujících poprvé tvoří téměř čtvrtinu všech osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

Východiskem restorativní justice je přesvědčení, že pachatel může převzít plnou osobní zodpovědnost za spáchaný čin pouze tehdy, porozumí-li svému jednání a uvědomí si, že toto jednání má i faktické důsledky, nikoli pouze formální trestní odpovědnost.³⁶

5.2.1 Hlavní rysy restorativní justice

Restorativní justice, jak již bylo výše řečeno, je trestní politikou orientující se na nápravu závadného stavu a profiluje se jako protiklad k teorii odplaty, tím pádem její znaky jsou zpravidla jiné, opačné. Pro nastínění jsem vybral znaky popsané v Organizací spojených národů vydané Rukověti programů restorativní justice, které podle mého názoru velmi dobře dokládají zaměření této trestní politiky:

- Přizpůsobení reakce na trestný čin okolnostem takového činu, osobě pachatele a oběti, individuální posuzování trestného činu.
- Reakce na trestný čin, která respektuje čest a rovnost každé osoby, snaží se o porozumění a podporuje společenskou harmonii snahou o náhradu škody a nápravu pachatele.
- Funkční alternativa pro klasické trestní řízení, které často vede ke stigmatizaci pachatelů.
- Přístup, který lze užít ve spojení s klasickým trestním řízením a sankcemi.
- Přístup, který zahrnuje vyřešení problému a objevení skrytých příčin konfliktu.
- Přístup, který zdůrazňuje škodu způsobenou oběti a její potřeby.
- Přístup, který motivuje pachatele, aby si uvědomil následky svého činu a převzal za něj odpovědnost.

³⁶ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 12

- Přístup, který je schopen se adaptovat na různé právní systémy, tradice nebo filozofie již vzniklých trestních systémů.
- Přístup, který je vhodný pro velký počet různých trestných činů i pachatelů, včetně závažné trestné činnosti.
- Přístup, který je vhodný zejména pro mladistvé pachatele, kteří díky tomuto systému mohou poznat nové hodnoty.
- Zdůrazněná role společnosti jakožto nejdůležitější součást prevence a reakce na trestnou činnost a sociální deviaci.³⁷

Musím zdůraznit zejména bod třetí, který jasně poukazuje na problém klasického vězeňství, stigmatizaci odsouzeného a podstatně ztížený návrat do normálního života a začlenění se do společnosti; dále bod čtvrtý a osmý, které jsou vzájemně spojeny, totiž že systém restorativní justice by se neměl snažit nahradit retributivní trestní politiku, ale vhodně ji doplnit zejména u méně závažné trestné činnosti a u pachatelů, u kterých lze důvodně předpokládat úspěšnou nápravu (bod první a sedmý), a konečně bod šestý, ze kterého celý koncept vychází, tedy upřednostnění individuální újmy konkrétní oběti před újmou celospolečenskou (státu).

Další znaky restorativní justice lze nalézt i v české literatuře, např. výčet podaný doc. Navrátilovou lze shrnout takto:

- Zločin je společenskou hrozbou a újmou způsobenou oběti; tuto újmu je nutno posuzovat komplexně, tedy nejen z materiálního a fyzického hlediska, nýbrž také jako újmu psychickou, narušení rodinného života, ztrátu postavení ve společnosti.
- Společnost se svou reakcí má snažit především o odstranění vzniklé škody, ne o potrestání nebo odstrašení pachatele.
- Pachatel musí aktivně spolupracovat na náhradě způsobené škody, neučiní-li tak dobrovolně, musí být donucen soudem.
- Oběť trestného činu nelze k vyjednávání s pachatelem nijak nutit, spolupráce musí být dobrovolná.

³⁷ srov. UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, Vienna. Handbook on restorative justice programmes. New York: United Nations, 2007. s. 7-8

- Primárním řešením konfliktu má být vyjednávání, nevede-li toto k výsledku, nastupuje standardní trestní proces.³⁸

³⁸ GŘIVNA, Tomáš a kol. Kriminologie. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 179-180

6 Alternativní trest

Klíčovým problémem současné trestní justice je neschopnost účinně reagovat na rostoucí kriminalitu. Tradiční formy ochrany společnosti před kriminalitou očividně selhávají.³⁹ Kritiky nazývaná „krize trestu odnětí svobody“ by měla být jednoznačným impulsem pro rozšíření palety možností, jak účinně potrestat pachatele trestného činu. Z výzkumů a studií o účinnosti trestu odnětí svobody totiž vyplývá, že:

- Převýchovné programy ve věznicích nemohou být úspěšné, protože samotné prostředí věznice není vhodné pro pozitivní působení na odsouzené.
- Konkrétní převýchovné programy, jakými jsou vzdělávání, odborný výcvik nebo zájmová činnost, jsou málo účinné z důvodu odlišností mezi jednotlivými odsouzenými.
- Některé skupiny pachatelů, zejména recidivistů, jsou zcela imunní vůči snahám o nápravu.⁴⁰

Samozřejmé je to, že alternativní tresty nejsou samospásné, nelze jimi nahradit trest odnětí svobody zcela. Alternativní trest je totiž třeba pochopit jako projev důvěry soudu vůči pachateli, že mu dává ještě šanci k nápravě nikoli ve věznici. Zklame-li pachatel tuto důvěru, je třeba posoudit, zda je vhodné v takovýchto šancích ještě pokračovat. Je možné, že opakovaným ukládáním alternativních trestů (poté neúspěšně vykonaných) by v očích veřejnosti docházelo k snižování jejich významu a ztrátě víry v účinnost v očích veřejnosti.⁴¹

Zajímavostí je skutečnost, která vyplynula z výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, jehož pracovníci zjistili, že při porovnání obecně prospěšných prací, domácího vězení, podmíněného odsouzení s dohledem a odnětí svobody nejčastěji recidivující jsou ti pachatelé, kterým byl uložen podmíněný trest odnětí svobody s dohledem, a nejnižší míru recidivy vykazovali nepodmíněně odsouzení pachatelé.

³⁹ GŘIVNA, Tomáš a kol. Kriminologie. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 183

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ KURSOVÁ, Jana, Domácí vězení jako alternativní trest. In Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej konferencie. Praha: Leges, 2014, s. 320

Nicméně, rozdíl mezi těmito čtyřmi tresty byl v řádech jednotek procent, tj. nejde o výrazný rozdíl.⁴² Bylo by samozřejmě obtížné, ne-li nemožné najít důvod, proč pachatelé, kteří dostali šanci na nápravu na svobodě, recidivují častěji, než nepodmíněně odsouzení. Částečnou odpovědí budiž proto alespoň poznatek probačních úředníků, kteří se od samotných pachatelů dozvídají, že pokud by byli rovnou odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, další trestnou činnost by si rozmysleli. Je pravda, že zejména podmíněné odsouzení je trest, který navenek „není vidět“ a proto nemusí být dostatečnou motivací k nápravě v očích pachatelova okolí. Nicméně že by zpřísnění trestání opravdu dosáhlo snížení recidivy, se mi zdá poměrně utopické.

Je zřejmé, že někteří pachatelé jsou nenapravitelní. Podle mého názoru je správné, aby každý dostal na nápravu šanci, nicméně nevyužije-li toho pachatel i několikrát za sebou (setkal jsem se i s osobami, kteří měli více než dvě desítky záznamů v rejstříku trestů), nezbyvá nic jiného, než takového pachatele opravdu izolovat od ostatních, neboť se ve věznici nejspíš již více „nezkazí“ a alespoň nebude ohrožovat zbytek společnosti. Z toho vyplývá, že alternativní tresty nejsou vhodné pro všechny pachatele.

6.1 Pojem alternativního trestu

Alternativním trestem rozumíme všechny tresty způsobilé nahradit nepodmíněný trest odnětí svobody, neboť ne všechny tresty nespojené s nepodmíněným odnětím svobody plní tuto funkci (trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání podle § 78 TZ a trest ztráty vojenské hodnosti podle § 79 TZ). Alternativní povahu trest neztrácí ani tehdy, je-li sankce spojena s odnětím svobody pouze částečně či s jejím omezením (domácí vězení, obecně prospěšné práce).⁴³ Smyslem alternativních trestů je nepřetrhat pracovní a sociální vazby odsouzeného, zejména vazby rodinné, a v neposlední řadě také přinést úsporu prostředků, které by jinak byly vynaloženy na výkon trestu odnětí svobody. Ministerstvo spravedlnosti⁴⁴ uvádí, že jednou z největších koncepčních změn

⁴² SCHEINOST, Miroslav. Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí. Vydání první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 25-26

⁴³ JELÍNEK, Jiří a kolektiv: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 397

⁴⁴ Srov. <http://www.reformajustice.cz/cz/trestni-zakonik/obecne-o-trestnim-zakoniku.html>

při přijímání nového trestního kodexu bylo právě posílení role alternativních trestů, neboť nepodmíněný trest odnětí svobody má být určen těm, které je opravdu nutné izolovat, a proto jsou nově zavedeny tresty domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, čímž soudy získávají širší paletu možností nápravy pachatelů. Vzhledem k zaměření práce se budu věnovat pouze těm alternativním sankcím, které spadají do kompetence Probační a mediační služby České republiky, nebo na jejichž výkonu se podílí.

6.2 Druhy alternativních trestů

V Českém právním systému je výčet alternativních trestů obsažen v § 52 písm. b) až l), kromě písm. j) a k), a dále bývá některými autory za samostatný trest považován podmíněný trest odnětí svobody.⁴⁵ S tím nelze než souhlasit, protože má-li být alternativní trest alternativou k uvěznění, logicky je nutno do této kategorie zařadit i podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody. Vzhledem k zaměření této práce podrobněji rozeberu v následujících podkapitolách pouze ty alternativní tresty, při jejichž výkonu působí Probační a mediační služba. Je sice pravda, že i při výkonu některých dalších alternativních trestů (zákaz pobytu a zákaz činnosti) může působit Probační a mediační služba, konkrétně v situaci podle § 91 odst. 1 písm. a) TZ, jež upravuje stanovení dohledu nad odsouzeným, u kterého bylo podmíněně upuštěno od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu a který zavinil příčinu k rozhodnutí, že se zbytek trestu vykoná. Zde by poté dohled prováděl úředník Probační a mediační služby. Nicméně, v takovém případě půjde o dohled, na který se užijí ustanovení § 49 až 51 TZ a tento institut podrobněji rozeberu dále.

6.2.1 Trest domácího vězení

Trest domácího vězení byl do českého právního systému zakotven rekodifikací trestního práva hmotného, zákonem č. 40/2009 Sb., trestním zákoníkem. Českému právnímu prostředí není tento trest až tak neznámý, obsahoval jej zákon č. 117/1852

⁴⁵ JELÍNEK, J. a kolektiv: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 396

ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích. Domácí vězení je upraveno v § 60 a 61 TZ a je zákonem definováno jako „*povinnost odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu tohoto trestu v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotních služeb u poskytovatele zdravotních služeb v důsledku jeho onemocnění nebo úrazu*“.

Trest domácího vězení lze uložit pouze pachateli odsouzenému za přečin, což jsou nedbalostní trestný čin nebo úmyslný trestný čin, u něhož horní hranice sazby trestu odnětí svobody nepřevyšuje pět let (§ 14 odst. 2 TZ). Další podmínkou je písemný slib pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost. Z uvedeného vyplývá, že uložení tohoto trestu je podmíněno souhlasem pachatele.

Od 8. 12. 2012 (zák. č. 390/2012 Sb.) je taktéž podle § 57a TZ možné odsouzenému za přečin přeměnit nepodmíněný trest odnětí svobody v domácí vězení po vykonání poloviny trestu, prokázal-li tento polepšení a lze usoudit, že v budoucnu povede řádný život. V takovém případě se každý den nevykonaného trestu odnětí svobody přemění na jeden den trestu domácího vězení; neplatí poté maximální možná výměra stanovená § 60 odst. 1 TZ.

Dalšími možnostmi uložení domácího vězení je přeměna trestu obecně prospěšných prací podle § 65 odst. 2 písm. a) TZ a přeměna peněžitého trestu podle § 69 odst. 2 písm. a) TZ. V těchto případech je však soud vázán všemi podmínkami stanovenými v § 60 odst. 1 TZ.

V zákoně lze najít i dva případy „kvazi domácího vězení“, které je definované jako přiměřené omezení zdržovat se v určené době v určeném obydlí při podmíněném propuštění z trestu odnětí svobody. Tato možnost vyplývá z § 89 odst. 1 a odst. 2 TZ.

Podle důvodové zprávy k TZ by měl být ukládán osobám, které je třeba vzhledem k jejich osobě, možnosti nápravy i závažnosti trestného činu postihnout omezením osobní svobody, ale vzhledem k okolnostem a rodinnému životu postačuje nižší intenzita zásahu do osobní svobody takové osoby. Tento trest by měl být zejména

alternativou k nepodmíněnému odnětí svobody a to nejspíše tam, kde lze předpokládat, že jeho rodina bude pozitivně působit na jeho nápravu, případně v situacích, kde manžel, partner nebo druh odsouzeného nebude schopen sám zabezpečit výchovu nezletilých dětí. V případě nepodmíněného odsouzení by mohly nejvíce utrpět právě nezletilé děti, což nepochybně není smyslem trestu.

Trest domácího vězení lze považovat za nejpřísnější alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.⁴⁶ Proto byl zákonodárcem hierarchicky ve výčtu trestů zařazen na druhé místo. Navíc úspěšné vykonání domácího vězení není spojeno s fikcí neodsouzení, výjimku tvoří mladiství.⁴⁷ Soud při rozhodování o druhu trestu musí brát v úvahu osobu a poměry pachatele. Typicky soud neuloží trest domácího vězení, je-li domácnost pachatele spojena s kriminogenními faktory, které mohly mít vliv na spáchání trestného činu a omezily by možnost nápravy. Domnívám se, že pokud domácnost, potažmo rodina pachatele, skýtá harmonické prostředí (tj. proti nikomu z rodiny nebylo vedeno trestní řízení pro úmyslnou trestnou činnost, neexistují zde problémy s drogami či hazardem apod.), může být domácí vězení velmi účinným prostředkem nápravy pachatele. Soud dále přihlíží k povaze spáchaného trestného činu, proto může být uložení tohoto trestu vyloučeno v případě, že delikt byl spáchán z domova nebo v případě trestného činu z oblasti domácího násilí.⁴⁸

6.2.2 Trest obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací byl zaveden do českého práva zákonem č. 152/1995 Sb., který novelizoval trestní zákon s účinností od 1. 1. 1996. Hierarchicky je řazen na třetí místo za trest odnětí svobody a trest domácího vězení. Nelze jej však automaticky považovat za mírnější než trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen.⁴⁹ Z toho lze vyvodit, že tento trest není primárně určen např. pachatelům nedbalostních deliktů, ale spíše pro postih pachatelů, kteří opakovaně

⁴⁶ KRÁL Vladimír: Domácí vězení – další alternativní trest? *Trestněprávní revue* 2007, č. 8, s. 235-236

⁴⁷ srov. § 35 odst. 6 ZSVM

⁴⁸ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 334

⁴⁹ K tomu srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 2001 sp. zn. 11 Tz 129/2001

spáchali trestný čin nižší závažnosti, a vzhledem k jejich poměrům není třeba uložení trestu odnětí svobody.⁵⁰

Trest obecně prospěšných prací lze uložit pachateli, který spáchal přečin, přičemž je při splnění této podmínky možné uložení tohoto trestu i tehdy, když to trestní zákoník výslovně ve zvláštní části u konkrétního trestného činu nestanoví. Soud může uložit trest obecně prospěšných prací, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a poměrům pachatele není třeba uložení trestu jiného (§ 62 odst. 1 TZ). Maximální výměra trestu je 300 hodin (§ 63 odst. 1 TZ). Soud při ukládání trestu obecně prospěšných prací musí přihlídnout ke zdravotnímu stavu a ke stanovisku pachatele (§ 64 TZ). Uložení tohoto trestu není podmíněno souhlasem, jako je tomu v případě trestu domácího vězení, nicméně soud je povinen si toto stanovisko vyžádat a i odmítnutí poskytnutí stanoviska ze strany obviněného je překážkou pro jeho uložení.⁵¹ Skutečnost, že není třeba souhlasu pachatele s uložением trestu obecně prospěšných prací, je předmětem kritiky, neboť souhlas může poukazovat na to, že pachatel je motivován trest vykonat a napravit se.⁵²

Trestem, respektive újmou, je citelný zásah do volného času pachatele a práce bez jakékoli odměny. Tato práce má přispět k vytvoření správných sociálních a pracovních návyků, navíc bude práce zpravidla vykonávána na veřejných místech blízko pachatelova bydliště, kde na nápravu odsouzeného působí též veřejné mínění, což by mělo podpořit touhu očistit se přímo před očima komunity. Práce nesmí sloužit k výdělečným účelům odsouzeného (§ 62 odst. 3 in fine), proto není vyloučeno, aby z jeho činnosti profitovala obec či instituce, pro kterou odsouzený práci vykonává. Okruh pracovních činností je podmíněn obecnou prospěšností prací. Obecná prospěšnost není nikde definována, nicméně z § 62 odst. 3 TZ lze dovodit, že musí jít o práci, která přináší prospěch veřejnosti, tj. širšímu okruhu občanů.⁵³

⁵⁰ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 295

⁵¹ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 300

⁵² K tomu např. VANDUCHOVÁ, Marie: K novému trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe, 1996 č. 7, s. 398

⁵³ KOTULAN, P.: K pojmu obecné prospěšnosti při ukládání trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe 1998, č. 4, s. 222

6.2.3 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, zavedený do českého právního řádu od 1. 1. 2010, je určen pro postih specifické kriminality, zejména trestného činu výtržnictví a násilné trestné činnosti páchané v souvislosti s konáním některých sportovních a dalších akcí. Trest má původ ve Velké Británii, kde se díky němu podařilo omezit násilné projevy britských rowdies na fotbalových stadionech. Nutno říci, že i v České republice zavedením tohoto trestu reaguje zákonodárce na násilí na sportovních utkáních, zejména na těch fotbalových. Nicméně, není vyloučeno použití trestu i v případě „notorických rváčů“ na vesnických zábavách, koncertech, apod. Podmínkou uložení tohoto trestu je spáchání trestného činu v souvislosti s návštěvou takové akce (§ 76 odst. 1 TZ). To je nutné vykládat tak, že trestný čin nemusí být spáchán jen na místě a v době, kdy akce probíhá, je však třeba zachovat souvislost s touto akcí, tedy je možné uložit tento trest za výtržnosti při shromažďování fanoušků, ničení dopravních prostředků při přepravě na utkání nebo domluvenou rvačku v souvislosti s tímto utkáním. Nelze však trest uložit např. za násilné chování vůči jiným osobám kvůli příslušnosti k jinému klubu, nemá-li toto chování souvislost s žádným konkrétním utkáním.⁵⁴

Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce spočívá v tom, že se odsouzenému po dobu jeho výkonu zakazuje vstup na konkrétní společenské akce (§ 76 odst. 3 TZ). Kromě toho spočívá ve spolupráci s Probační a mediační službou, plnění stanovených programů sociálního výcviku, psychologického poradenství. Pokud to považuje probační úředník za potřebné, uloží odsouzenému povinnost dostavit se v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru Policie České republiky. V tomto případě je nutné chápat uložení této povinnosti jako konkretizaci podmínek výkonu trestu, nikoli uložení nové, soudem neuložené povinnosti, k čemuž probační úředník samozřejmě nemá kompetenci. Jako problém se může jevit skutečnost, že je možné uložit povinnost dostavit se k určenému útvaru Policie ČR pouze v období bezprostředně souvisejícím s konáním akcí, nikoli již však na dobu domluvené rvačky fanoušků apod.

⁵⁴ K tomu srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 11. 2011, sp. zn. 6 Tz 57/2011

Od výkonu trestu lze podmíněně upustit po vykonané polovině trestu, podmínky stanoví § 90 a 91 TZ. Lze také výjimečně ponechat podmíněně upuštění od výkonu trestu v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k rozhodnutí o tom, že se zbytek trestu vykoná; zároveň soud může stanovit nad odsouzeným dohled, přiměřeně prodloužit zkušební dobu nebo stanovit dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.

6.2.4 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody je tradiční alternativa k uvěznění odsouzeného.⁵⁵ Upraveno je v § 81 až 87 TZ. Podmíněně lze odložit právě jen výkon trestu odnětí svobody, u mladistvých přichází v úvahu ještě podmíněné odložení i u výkonu peněžitého opatření.⁵⁶

Lze jej označit za univerzální alternativní trest z toho důvodu, že jej lze aplikovat u nejširšího okruhu trestných činů.⁵⁷

Podstata podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody spočívá v tom, že soud uloží trest odnětí svobody, který odloží na tzv. zkušební dobu, ve které je pachatel povinen vyhovět stanoveným podmínkám. Jestliže tak učiní, trest nebude nikdy vykonán, pokud však odsouzený uložené podmínky nerespektuje, soud nařídí výkon trestu odnětí svobody. Výraz „podmíněné odsouzení“ je nepřesný, jelikož soud pachatele uzná vinným a uloží trest (tedy jej odsoudí), který mu ale promine pod podmínkou, že během zkušební doby povede řádný život, vyhoví všem uloženým přiměřeným omezením a povinnostem. Z tohoto důvodu by bylo přesnější nazývat tento trest „podmíněným prominutím trestu odnětí svobody“.⁵⁸

Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má

⁵⁵ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 224

⁵⁶ srov. §28 a násl. ZSVM

⁵⁷ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 36

⁵⁸ K tomu např. SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PŮRY. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2000, s. 276 a násl.

důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu. Na rozdíl od jiných alternativních trestů není podmíněné odsouzení omezeno horní hranicí trestní sazby stanovené u toho kterého trestného činu, ale konkrétní výměrou trestu odnětí svobody uložené soudem. Proto podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody přichází teoreticky v úvahu i u velmi závažných trestných činů.⁵⁹

Institut podmíněného odsouzení vychází z idey, že za určitých podmínek není třeba pachatele trestného činu postihovat na některém z jeho zájmů (tj. svoboda, majetek apod.), ale že samotná hrozba trestem odnětí svobody je dostatečnou motivací vést řádný život a polepšit se. U prostého podmíněného odsouzení se navíc předpokládá, že pachatel bude schopen vést řádný život bez nutnosti kontroly nebo pomoci. U tohoto trestu sice Probační a mediační služba může přispět k lepšímu a kvalitnějšímu rozhodování, nicméně její pravomoci jsou omezeny, viz kapitolu 8.4.

Zkušební dobu lze uložit podle § 82 odst. 1 TZ v rozmezí jednoho až pěti let, přičemž zkušební doba počíná právní mocí rozsudku. Současně může soud uložit některé z přiměřených omezení nebo přiměřených povinností, jejich demonstrativní výčet obsahuje § 48 odst. 4 TZ. Soud může uložit i jiná přiměřená omezení nebo povinnosti, nesmí jimi však nahrazovat jiný trest, zejména pak trest zákazu činnosti.⁶⁰ Toto však již neplatí bezvýhradně, neboť za trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 196 TZ lze ve smyslu § 196a TZ uložit pachateli přiměřené omezení, aby se zdržel řízení motorových vozidel.

Pokud odsouzený povede během celé zkušební doby řádný život a vyhoví uloženým přiměřeným omezením a povinnostem, rozhodne soud, že se osvědčil. Není-li tato podmínka splněna, soud rozhodne, že se trest vykoná (§ 83 odst. 1 TZ). Je také možné ponechat trest v platnosti i přesto, že odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu a zároveň stanovit nad odsouzeným dohled, prodloužit přiměřeně zkušební dobu, ne však více, než o dvě léta (celková délka zkušební doby pak nesmí překročit pět let, tedy maximální možnou délku), nebo uložit dosud neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti.

⁵⁹ Konkrétním omezením pro nejzávažnější trestné činy je ustanovení § 58 odst. 3 písm. a), půjde-li o mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 1 a 2

⁶⁰ K tomu srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 31. 3. 1963 sp. zn. 7 Tz 20/64

Jednoznačnou výhodou pro odsouzené je poté fakt, že rozhodnutím o tom, že osvědčil nebo okamžikem, kdy se má za to, že se osvědčil, dochází k zahlázení odsouzení, což znamená, že trest již nebude vykazován ve výpisu z rejstříku trestů.

6.2.5 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

Právní úprava podmíněného odkladu trestu odnětí svobody s dohledem je obsažena v § 84 a násl. TZ. Úprava je v podstatě shodná s prostým podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody podle § 81 a násl. TZ. Podstatou podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem je odložení výkonu trestu nepřevyšujícího tři roky na zkušební dobu jeden rok až pět let za podmínky, že odsouzený povede řádný život a vyhoví podmínkám dohledu a uloženým přiměřeným povinnostem a omezením. Odlišností je právě vystavení odsouzeného dohledu probačního úředníka, což činí tento trest přísnějším než prosté podmíněné odsouzení. Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody a zároveň stanovit dohled, jsou-li splněny podmínky podle § 81 odst. 1 TZ a zároveň je třeba sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou pomoc a péči ve zkušební době, přičemž na výkon dohledu se užití ustanovení § 49 až 51 TZ.

Institut stanovení dohledu během podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody je typickým projevem probace v užším smyslu (blíže viz kapitolu 2.1).

Dohled, jakož i kontrolu dodržování uložených omezení a povinností, provádí probační úředník, v jehož obvodu má odsouzený bydliště nebo pracoviště (§ 330a odst. 1 TR). Toto ustanovení je svou povahou speciální k § 329 odst. 2 TR, tedy v případě stanovení dohledu je vyloučeno, aby kontrolu chování odsouzeného prováděl sám předseda senátu.

Soud by ke stanovení dohledu měl přistoupit v těch případech, kdy je nutné aktivně působit na převýchovu pachatele a poskytnout mu odborné vedení a pomoc, aby v budoucnu žil řádným životem. Typicky tedy půjde o případy, kdy nepostačí uložení přiměřených omezení a přiměřených povinností podle § 48 odst. 4 TZ.

Stejně jako u prostého podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody i zde platí, že vedl-li odsouzený po celou zkušební dobu řádný život a vyhověl uloženým podmínkám (zde včetně podmínek stanovených v rámci dohledu), soud rozhodne, že se odsouzený osvědčil. Obdobně pak lze ponechat trest v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení trestu odnětí svobody; jediným rozdílem je stanovení dalších povinností v rámci dohledu místo stanovení dohledu samotného, což je logické, protože ten již stanoven je.

Platí také fikce neodsouzení poté, co soud rozhodl, že se odsouzený osvědčil nebo má-li se za to, že se osvědčil.

7 Probační a mediační služba České republiky

Jak jsem již naznačil v kapitole 2.1, Probační a mediační služba ČR byla zakotvena do českého právního řádu zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Tím byl dovršen proces vytváření sítě probačních úředníků, který započal v roce 1996.

Probační a mediační služba ČR je institucí, jejímž úkolem je vyvíjet činnost směrem k resocializaci pachatelů, poskytovat odbornou pomoc těmto osobám a pomáhat mimosoudně urovnat konflikty mezi pachatelem a obětí konkrétního trestného činu.

ZPMS je poměrně stručný. Obsahuje definici pojmů probace a mediace, vymezuje strukturu a určuje působnost a postavení Probační a mediační služby a jejich úředníků. Konkrétní úkoly vymezuje trestní zákoník, trestní řád a zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Nedílnou součástí zákonné úpravy jsou také interní normy, zejména Statut Probační a mediační služby a Organizační řád Probační a mediační služby.

7.1 Organizace Probační a mediační služby České republiky

Probační a mediační služba ČR je organizační složkou státu (§ 1 odst. 2 ZPMS).

V čele stojí ředitel, který je oprávněn jednat jejím jménem ve všech záležitostech a zastupuje ji navenek. Ředitele jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti (§ 3 odst. 1 ZPMS).

Kromě ředitelství tvoří strukturu Probační a mediační služby ČR 74 středisek v obcích, kde sídlí okresní soudy. Ta zajišťují plnění úkolů Probační a mediační služby ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie ČR (§ 3 odst. 2 ZPMS). Středisko se dále dělí na pracoviště vedoucího střediska a odborná oddělení podle jednotlivých skupin pachatelů, např. oddělení pro mladistvé pachatele nebo uživatele omamných a psychotropních látek (§ 3 odst. 5 ZPMS). Vedoucího střediska jmenuje a

odvolává ministr spravedlnosti na návrh ředitele Probační a mediační služby po projednání Radou pro probaci a mediaci.

Organizaci podrobněji stanovuje Statut Probační a mediační služby, vydaný Ministerstvem spravedlnosti na základě § 3 odst. 6 ZPMS.

7.2 Hlavní cíle a poslání Probační a mediační služby České republiky

Probační a mediační služba je institucí, která usiluje o účinné a společensky prospěšné řešení konfliktů mající původ v trestné činnosti a zajišťuje výkon alternativních sankcí. Důraz je kladen na ochranu poškozených trestným činem a prevenci kriminality.⁶¹

Základními cíli, kterých má být dosaženo, jsou:⁶²

- *„Integrace pachatele – Probační a mediační služba usiluje o začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci.*
- *Participace poškozeného – Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.*
- *Ochrana společnosti – Probační a mediační služba přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.“*

⁶¹ Čl. 3 Organizačního řádu Probační a mediační služby ČR

⁶² Tamtéž

7.3 Úředníci a asistenti

Úředníci a asistenti Probační a mediační služby jsou státní zaměstnanci, kteří plní úkoly Probační a mediační služby (§ 6 odst. 1).

Podmínka pro výkon funkce úředníka je bezúhonnost, svéprávnost a magisterské vzdělání ve společenskovědním oboru a absolvování odborné zkoušky, kterou mu umožní vykonat středisko po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky Probační a mediační služby (§ 6 odst. 2). Základní kvalifikační vzdělání zahrnuje dvanáctiměsíční teoretickou a praktickou přípravu v oblasti práva, společenských disciplín, sociální práce a komunikačních dovedností (čl. 6 Statutu Probační a mediační služby).

Asistent probační a mediační služby musí být starší 21 let, bezúhonný, svéprávný a musí mít středoškolské vzdělání ve společenskovědním oboru. V rámci vzdělávání jsou asistenti povinni absolvovat specializační kurz v délce šesti měsíců, který je zakončen ověřením získaných znalostí.⁶³

Nároky na vzdělání pracovníků Probační a mediační služby jsou pochopitelné. Jejich úkoly jsou specifické a mnohdy bude úspěch záležet na vhodné volbě řešení různých problémů, komunikačních dovednostech, vystupování a charismatu těchto pracovníků. Podle mého názoru je pro zaměstnance Probační a mediační služby nepostradatelné přirozené umění zaujmout a získat pozornost jiných osob a vést rozhovor přátelsky. Je zřejmé, že některé z těchto vlastností musí mít člověk vrozené, nicméně např. komunikační schopnosti je možné do určité míry získat. I proto je povinností pracovníků se dále vzdělávat, zejména účastí na odborných kurzech a seminářích.

7.3.1 Práva a povinnosti úředníků a asistentů

Úpravu práv a povinností pracovníků Probační a mediační služby obsahují ustanovení § 7 až 9 ZPMS.

⁶³ čl. 8 Statutu Probační a mediační služby

Úředník Probační a mediační služby je při výkonu své funkce zejména povinen řídit se právními předpisy a pokyny předsedy senátu a státního zástupce. Tyto pokyny však nesmí směřovat k ovlivnění způsobu a výsledku prováděné mediace. Úředník musí chránit lidská práva a šetřit důstojnost člověka a je povinen se vyvarovat jakéhokoli jednání, které by mohlo zmařit účel trestního řízení nebo by vzbuzovalo pochybnost o jeho objektivitě a nestrannosti (§ 7 odst. 1 ZPMS).

Úředník je též povinen informovat předsedu senátu, samosoudce nebo státního zástupce, že obviněný neplní jemu uložená omezení nebo povinnosti v rámci dohledu, odsouzení k výkonu trestu nespojeného s odnětím svobody nebo odklonu v trestním řízení, přičemž není vyloučeno při méně závažném porušení podmínek pouhé upozornění obviněného na nedostatky a poučení, že v případě opakování nebo závažnějšího porušení bude informovat předsedu senátu, samosoudce nebo státního zástupce (§ 7 odst. 3 ZPMS a § 51 odst. 2 TZ).

Dále jsou úředníci i asistenti povinni zachovávat mlčenlivost o věcech, které se dozvěděli v souvislosti s výkonem funkce. Mlčenlivosti se však nemohou dovolávat ve vztahu k policejnímu orgánu, soudu nebo státnímu zástupci, případně ministerstvu, pokud jde o údaje potřebné k plnění závazků podle vyhlášené mezinárodní smlouvy, kterou je Česká republika vázána (§ 9 odst. 1 ZPMS).

Úředníka ani asistenta Probační a mediační služby nelze v návaznosti na jeho mediační činnost vyslýchat ke skutkovým okolnostem, které se dozvěděl při zprostředkování řešení sporu nebo v souvislosti s ním, s výjimkou případů zákonem uložené povinnosti překazit spáchání trestného činu nebo oznámit trestný čin (§ 9 odst. 2 ZPMS).

Úředník i asistent jsou povinni oznámit jakoukoli skutečnost, která by mohla zakládat vyloučení z úkonů probace nebo mediace. Pro pracovníky Probační a mediační služby platí obdobná pravidla, jako při vyloučení orgánů činných v trestním řízení (§ 30 odst. 1 TR a § 8 odst. 1 ZPMS).

Je taktéž vyloučeno, aby tentýž úředník prováděl úkony probace i mediace v jedné věci (§ 9 odst. 5 ZPMS).

Úředník Probační a mediační služby je oprávněn zjišťovat stanovisko (myšleno souhlas podle § 307 odst. 1 TR) obviněného k podmíněnému zastavení trestního stíhání, k uložení trestu obecně prospěšných prací nebo k uložení jiného trestu nespojeného s odnětím svobody, a pokud jde o schválení narovnání, zjišťovat stanovisko (myšleno souhlas podle § 309 odst. 1 TR) obviněného i poškozeného (§ 7 odst. 2 ZPMS). Toto ustanovení navazuje na § 4 odst. 2 písm. b) ZPMS.

Úředník Probační a mediační služby je taktéž oprávněn nahlížet do relevantních spisů vedených soudy, státním zastupitelstvím nebo Policíí ČR a pořizovat z nich výpisy, opisy a kopie (§ 7 odst. 4 ZPMS).

Úředník Probační a mediační služby může navštěvovat obviněného ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody; je-li však obviněný ve vazbě z důvodu uvedeného v § 67 odst. 1 písm. b) TR (tzv. koluzní důvod vazby), je taková návštěva možná pouze po předchozím souhlasu předsedy senátu, samosoudce nebo státního zástupce. K ostatním obviněným má úředník přístup bez takového souhlasu.

Úředník Probační a mediační služby má právo vstupovat do obydlí pachatele, nad kterým byl stanoven dohled. Ten je povinen mu vstup umožnit (§ 50 písm. d)), což představuje průlom do ústavně chráněné domovní svobody, zakotvený v čl. 12 odst. 3 LZPS. Obydlím je zde nutno rozumět jakékoli obydlí, ve kterém se pachatel fakticky zdržuje; je tedy nepodstatné, má-li zde trvalý pobyt nebo ne. V praxi se však mohou vyskytnout případy, kdy osoba odlišná od pachatele, která je oprávněna disponovat předmětným domem nebo bytem, neumožní vstup probačního úředníka; v takovém případě informuje probační úředník předsedu senátu, který dohled uložil.⁶⁴

⁶⁴ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, 2 sv. Velké komentáře, s. 701

7.4 Informovanost české společnosti o existenci a činnosti Probační a mediační službě ČR

Z výsledků průzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci vyplývá, že pouze čtvrtina respondentů ví o existenci Probační a mediační služby. 72% tázaných vůbec tuto instituci nezná, zhruba pětina respondentů o ní něco slyšela a pouze 8% tvrdilo, že o organizaci ví. Povědomí výrazně roste se vzděláním respondentů. Ti, kteří o Probační a mediační službě alespoň slyšeli, se o ní nejčastěji dozvěděli z hromadných sdělovacích prostředků (celkově dvě třetiny respondentů).⁶⁵

Malé povědomí (a zřejmě špatné informování obětí trestných činů ze strany orgánů činných v trestním řízení) o této organizaci může mít dopad zejména na mediační činnost, neboť informovanost společnosti je nezbytná pro započetí mediačního procesu vůbec. Takový závěr podporuje i průzkum, kdy mírně nadpoloviční většina respondentů by byla ochotna osobně přistoupit k mediaci (celkem 53% tázaných odpovědělo rozhodně ano nebo spíše ano).⁶⁶

Podle probačních úředníků by lepší informovanost prospěla zejména obětem trestných činů. V rámci Probační a mediační služby totiž funguje poradna pro oběti, na kterou se mohou obrátit. Zde jsou probační úředníci schopni v hrubých rysech případ posoudit a případně pomoci obrátit se na mediátora ve smyslu zákona o mediaci, nejedná-li se zjevně o trestní věc.

Je tedy nasnadě, že pro lepší fungování Probační a mediační služby je třeba, aby česká veřejnost byla o možnostech, které tato organizace nabízí, lépe informována. Využití hromadných sdělovacích prostředků není složité, zato velmi efektivní.

⁶⁵ Scheinost, M. Česká veřejnost a sankční politika. In: Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2014, s. 44.

⁶⁶ Tamtéž, s. 49.

8 Činnosti Probační a mediační služby při výkonu jednotlivých alternativních trestů

Jak jsem naznačil v předcházejících kapitolách, probační služby tvoří významný prvek při výkonu alternativních sankcí. Jde totiž o instituce specializující se právě na uvedené činnosti, zatímco soudy nemají zpravidla k těmto úkolům potřebné znalosti ani čas. Práce s pachateli má svá specifika a soudci vzdělaní pouze v oboru práva nemají potřebné schopnosti k úspěšnému zvládnutí úkolů, které jsou svěřeny právě probačním službám.

V českém prostředí má Probační a mediační služba při výkonu alternativních sankcí nezastupitelné místo. Nejen, že sám ZPMS v § 4 odst. 2 písm. d) vymezuje jako jeden z hlavních druhů probační a mediační činnosti vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby a v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, ale i další předpisy přímo počítají s existencí Probační a mediační služby (úprava dohledu v § 49 až 51 TZ, úprava výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce v § 77 TZ, kontrola výkonu trestu domácího vězení podle § 334b TŘ nebo úprava výkonu trestu obecně prospěšných prací podle § 336 a násl. TŘ).

Stejně jako v 6. kapitole se i v této budu věnovat vybraným sankcím, u kterých jsou kompetence Probační a mediační služby nejširší. V praxi je však činnost Probační a mediační služby nejvíce zaměřena na kontrolu výkonu trestu obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení s dohledem a domácího vězení. Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je poměrně specifickým trestem, který, ačkoli nemíří výhradně na sportovní fanoušky, je využíván nejvíce právě v takových případech. Je pravděpodobné, že většina středisek Probační a mediační služby se s ním setká pouze výjimečně. Např. probační úředníci z rakovnického střediska se s tímto trestem nesetkali nikdy a vzhledem k absenci klubů hrající vyšší soutěže je to v podstatě vyloučené. Zůstává tak pouze možnost uložení tohoto trestu např. v případě výtržností na vesnických zábavách a obdobných akcích, nicméně za takové prohřešky soudy tento trest téměř neukládají.

8.1 Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu domácího vězení

Úkoly Probační a mediační služby při výkonu trestu domácího vězení lze rozdělit do tří částí, resp. fází: fázi před pravomocným rozhodnutím, fázi po pravomocném rozhodnutí před nařízením výkonu trestu a fázi kontroly výkonu tohoto trestu.

8.1.1 Činnost Probační a mediační služby ve fázi před pravomocným rozhodnutím soudu

Pro uložení trestu domácího vězení je nezbytné, aby soud měl informace o zaměstnání obviněného, jeho případném dojíždění do zaměstnání nebo nutnosti zabezpečit péči o nezletilé děti. Jedná se o tzv. institut předběžného šetření. Na základě těchto okolností soud specifikuje obsah trestu domácího vězení. (§ 60 odst. 4 TZ) Kromě toho je nutné zjistit stanovisko obviněného k možnosti uložení tohoto trestu. Trest domácího vězení na rozdíl od trestu obecně prospěšných prací nelze uložit proti vůli obviněného, když uložení tohoto trestu je podmíněno mj. písemným slibem pachatele, že se bude ve stanovené době zdržovat v určeném obydlí a poskytne veškerou součinnost při výkonu kontroly tohoto trestu. (§ 60 odst. 1 písm. b) TZ). Není vyloučeno, aby probační úředník získal tento souhlas již během předběžného šetření.⁶⁷

Dále je třeba ještě před rozhodnutím zjistit podmínky, ve kterých obviněný žije, zda obydlí vyhovuje účelu trestu. Probační úředník by též měl posoudit, zda trest domácího vězení nebude znamenat přílišnou zátěž pro rodinné příslušníky nebo jiné osoby žijící ve společném obydlí.⁶⁸

Na základě svých zjištění v předběžném šetření probační úředník buď doporučí, nebo nedoporučí uložení trestu domácího vězení. Do roku 2012 převažovalo doporučující stanovisko, zatímco v roce 2013 bylo již 56 % stanovisek nedoporučujících.⁶⁹ Pozitivní je fakt, že se snižuje počet odsouzení k trestu domácího vězení, před nimiž neproběhlo předběžné šetření. V roce 2013 to bylo pouze 21 %

⁶⁷ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 406

⁶⁸ K tomu např. FOLTÝNOVÁ Lucie, FOLTÝN Leo. Trest domácího vězení z pohledu Probační a mediační služby ČR. Státní zastupitelství. 2011, č. 6, s. 22

⁶⁹ Agenda trestu domácího vězení. Probační a mediační služba ČR [online]. 2014 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/download/odorne_cinnosti_analyzy_TDV_k_31.12.2013.pdf

oproti 40 % v roce 2010. Od zavedení trestu domácího vězení lze také zaznamenat posun v názorové shodě probačních úředníků a soudů ohledně ukládaných přiměřených omezení a povinností. V roce 2010 soudy potvrdily 66 % návrhů ze strany probačních úředníků, v roce 2013 to bylo již o 12,1 % více. Lze tedy usoudit, že soudy získávají důvěru v kvalitu práce pracovníků Probační a mediační služby a též v institut předběžného šetření.⁷⁰

8.1.2 Činnost Probační a mediační služby ve fázi po pravomocném rozhodnutí před nařízením výkonu trestu domácího vězení

V této fázi je úkolem pracovníka vést odsouzeného k zařízení si svých osobních a rodinných záležitostí, aby nemuselo dojít k odložení trestu (§ 334a odst. 2 TŘ).

Povinností probačního úředníka je poučit odsouzeného, jakož i osoby s ním žijící ve společném obydlí, o povinnostech a omezeních spojených s kontrolou trestu domácího vězení ve smyslu § 3 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení (dále jen „Vyhláška“), vydanou na základě zákonného zmocnění v § 334h TŘ, která je nedílnou součástí právní úpravy trestu domácího vězení. Setkání probačního úředníka s odsouzeným by mělo proběhnout na středisku Probační a mediační služby, nicméně probační úředník by měl navštívit také bydliště odsouzeného, které má být místem výkonu trestu, neboť je důležité, aby se s tímto prostředím seznámil, protože znalost obydlí odsouzeného je nezbytná k řádné kontrole výkonu trestu domácího vězení.⁷¹

Kontrolu výkonu trestu domácího vězení ze zákona zajišťuje Probační a mediační služba (§ 334b TŘ). Stejně ustanovení zakotvuje spolupráci s provozovatelem elektronického kontrolního systému, který bohužel u nás zatím nebyl zaveden. Existuje-li vykonatelné rozhodnutí, podle kterého se má vykonat trest domácího vězení, předseda senátu zašle odsouzenému a příslušnému středisku Probační a mediační služby nařízení výkonu tohoto trestu, v kterém určí počátek a místo výkonu trestu.

⁷⁰ Tamtéž

⁷¹ Pokyn ředitele Probační a mediační služby č. 4/2010

Počátek musí být stanoven tak, aby si odsouzený mohl obstarat své záležitosti. Tato lhůta není zákonodárcem nijak blíže stanovena. Trest má následovat co nejdříve po spáchání činu, resp. odsouzení za něj, aby mohl plnit výchovnou funkci. Lze analogicky využít nejzazší lhůtu pro obstarání záležitostí odsouzeného v případě trestu odnětí svobody podle § 321 odst. 2 TŘ. Proto by neměl tento „odklad“ přesáhnout jeden měsíc. Předseda senátu o tomto rozhoduje bez návrhu, není však vyloučeno, aby o stanovení delší lhůty požádal sám odsouzený, nicméně vzhledem k tomu, že lhůtu nelze prodloužit, je nutné požádat ještě před nařízením výkonu trestu.

Obstaráním vlastních záležitostí lze rozumět například zajištění nájmu bytu nebo domu, ve kterém bude vykonáván trest domácího vězení, domluva se zaměstnavatelem ohledně přizpůsobení pracovní doby a pracovních podmínek tak, aby vyhovovaly potřebám výkonu trestu domácího vězení, zaopatření nezletilých dětí apod.⁷²

8.1.3 Kontrola výkonu trestu domácího vězení

Kontrola výkonu trestu domácího vězení spočívá zejména (§ 1 Vyhlášky):

- v provádění namátkových kontrol úředníkem Probační a mediační služby v místě výkonu trestu domácího vězení,
- v užití elektronického kontrolního systému,
- ve vedení dokumentace o všech úkonech spojených s kontrolou,
- ve vyhodnocování plnění soudem uložených přiměřených omezení a přiměřených povinností uvedených v § 48 odst. 4 trestního zákoníku směřujících k tomu, aby odsouzený vedl řádný život,
- v prověřování, zda odsouzený nahrazuje způsobenou škodu v souladu s rozhodnutím soudu podle § 60 odst. 4 trestního zákoníku a zda plní výchovná opatření uložená soudem podle § 60 odst. 5 trestního zákoníku,
- v prověřování důvodů porušení podmínek trestu a
- v informování soudu o porušení podmínek výkonu trestu nebo neplnění přiměřených omezení a přiměřených povinností uvedených v § 48 odst. 4 trestního zákoníku nebo neplnění výchovných opatření uložených soudem podle § 60 odst. 5 trestního zákoníku.

⁷² ŠÁMAL, Pavel. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 3839

Činnost probačních úředníků při zajišťování výkonu trestu domácího vězení začíná již po právní moci odsuzujícího rozsudku. Probační úředník má totiž za úkol nejpozději na počátku výkonu trestu poučit odsouzeného o omezeních spojených s kontrolou výkonu trestu a o jeho povinnostech v rámci součinnosti.

Při samotném výkonu trestu se probační úředníci zaměřují na namátkové kontroly odsouzených. Kontrolují, zda se zdržují na místě určeném soudem, zjišťují však také, zda odsouzený plní přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti, nejčastěji zdržení se konzumace návykových látek, k prokázání tohoto samozřejmě může probační úředník využít test na přítomnost alkoholu v dechu nebo test na přítomnost jiných návykových látek v těle.

O každé kontrole musí probační úředník pořídít záznam, který zakládá do dokumentace vedené u střediska Probační a mediační služby (§ 5 Vyhlášky).

8.1.4 Elektronický monitorovací systém

Kontrola odsouzených pomocí elektronického kontrolního zařízení je vedle namátkových kontrol prováděných probačními úředníky jedna ze dvou možností zajištění řádného výkonu trestu domácího vězení předpokládaná v českém právu. Bohužel ke dni účinnosti nového trestního zákoníku (a tedy i možnosti využít trest domácího vězení) nebyl ministerstvem spravedlnosti zajištěn takovýto systém. Tento stav přetrvává dodnes; 2. 1. 2015 byla uveřejněna veřejná zakázka na dodávku elektronického monitorovacího systému pro trestní justici, zadavatelem je Probační a mediační služba ČR, předpokládaná cena zakázky není ve Věstníku uvedena.⁷³ Do soutěže se však ke dni vypracování této práce nikdo nepřihlásil, zakázka tak zřejmě bude muset být upravena.

1. 7. 2012 zahájila Probační a mediační služba pilotní projekt s názvem „Elektronický monitoring odsouzených“. Hlavním cílem bylo otestovat na vzorku odsouzených elektronický monitoring a získat zkušenosti pro jeho zavedení

⁷³ Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Věstník veřejných zakázek. www.vestnikverejnychzakazek.cz. [online]. [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: <http://www.vestnikverejnychzakazek.cz/cs-CZ/Form/Display/555162>

v budoucnu. Zúčastnilo se jej 43 odsouzených, z toho u čtyř z nich došlo k vyloučení z důvodu porušování podmínek výkonu trestu domácího vězení. Testovaný systém byl založen na radiofrekvenční technologii, kdy rádiové spojení náramku na těle odsouzeného a přijímače v jeho obydlí zajišťuje kontrolu přítomnosti. Ukázalo se, že problémem mohou být rozlehlá stavení, hospodářské usedlosti s více budovami apod., protože v takových případech může docházet k častějším chybovým hlášením. Zde je na místě důkladné provedení předběžného šetření, aby nedocházelo k zbytečným zmatkům při ztrátě spojení základnové stanice s náramkem, způsobeném oprávněným pohybem odsouzeného v rámci obydlí. V rámci ověřované technologie byla též vyzkoušena užitečná možnost zavolat přímo na základnovou stanici v obydlí odsouzeného a konfrontovat jej s porušením režimu trestu domácího vězení.⁷⁴

Je nepochybné, že zavedením reálné možnosti elektronického monitorování se zvýší chuť soudů tento trest ukládat, neboť i v případě vyššího počtu probačních úředníků (a s tím spojených častějších kontrol odsouzených) by přistižení odsouzeného při porušování podmínek trestu domácího vězení bylo spíše dílem náhody.⁷⁵

Považuji za vhodné zmínit, že zákon i vyhláška hovoří obecně o „provozovateli elektronického kontrolního systému“. Tímto provozovatelem nemusí být nutně státní orgán, činnost může být svěřena někomu ze soukromého sektoru. Osobně bych považoval za vhodnější, kdyby provozovatelem tohoto systému byla sama Probační a mediační služba (samozřejmě po řádném zaškolení dodavatelem systému) i za cenu vytvoření nových pracovních míst ve střediscích Probační a mediační služby. Bude-li totiž systém obsluhovat osoba odlišná od probačních úředníků, která bude při předpokládaném porušení podmínek (vzdálení se z určeného obydlí) informovat o této skutečnosti probační úředníky, vzniká dost možná zbytečný mezičlánek a může docházet k nepřesnostem při předávání informací, časovým prodlevám apod. Nicméně záleží na tom, jak bude systém v konečném řešení nastaven, je možné, že outsourcing elektronické kontroly bude nejúčinnějším řešením.

⁷⁴ Závěrečná zpráva a ekonomické zhodnocení pilotního projektu: „Elektronický monitoring odsouzených“. Probační a mediační služba ČR [online]. [cit. 2015-07-31]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/download/zaverecna_zprava_o_experimentu_Elektronicky_monitoring_odsouzenych.pdf

⁷⁵ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 355

8.2 Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu obecně prospěšných prací

Činnost probačních úředníků při výkonu trestu obecně prospěšných prací lze rozdělit do tří oblastí: zjišťování a poskytování informací soudu, zda tento trest je ve vztahu ke konkrétnímu pachateli vhodný, vyjednávání s odsouzeným a s obcemi a jinými institucemi možnost přiřazení odsouzeného ke konkrétnímu poskytovateli a konečně také kontrola výkonu tohoto trestu.⁷⁶

8.2.1 Tzv. předsjednávání trestu obecně prospěšných prací (fáze před pravomocným rozhodnutím soudu)

V souvislosti s ukládáním trestu obecně prospěšných prací je soudní pomoc ze strany probačních úředníků zvláště významná. Jednou z podmínek pro uložení tohoto trestu je nutnost přihlédnout ke zdravotní způsobilosti pachatele a jeho stanovisku k uložení tohoto trestu (§ 64 TZ). Pracovníci Probační a mediační služby mohou věnovat více času této agendě než soudy, navíc jsou pro takové úkoly školeni, proto nepochybně může toto vést k lepšímu výběru druhu trestu.⁷⁷

Po získání podnětu k zahájení činnosti zaeviduje probační úředník obviněného do evidence a seznámí jej s podmínkami uložení a výkonu trestu obecně prospěšných prací. Jeho úkolem je pak zejména zjistit stanovisko obviněného k uložení tohoto trestu, protože, jak jsem již zmínil výše, uložení trestu obecně prospěšných prací proti vůli pachatele nebude zpravidla příliš efektivní. Probační úředník musí dále zjistit, jaké jsou dovednosti a schopnosti obviněného, jeho zaměstnání, časové možnosti nebo zdravotní stav, tzn. všechny údaje nezbytné pro rozhodnutí soudu.⁷⁸

Probační úředníci by uvítali větší význam této fáze, neboť při schůzce s probačním úředníkem je obviněný mnohem spíše schopen vyjádřit své pozitivní nebo negativní stanovisko k trestu obecně prospěšných prací. V řízení před soudem na

⁷⁶ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 397

⁷⁷ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 404

⁷⁸ Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění možností ukládání a výkonu trestu obecně prospěšných prací, část A, čl. I.

obviněného působí autorita soudce a (u některých pachatelů) přirozený respekt z justice, což může ovlivnit jeho rozhodnutí tím směrem, že odsouhlasí i to, co by za jiných podmínek odmítl. Z praxe probačních úředníků mj. vyplývá, že nejproblematictějšími odsouzenými jsou ti pachatelé, jimž byl trest obecně prospěšných prací uložen rozsudkem po projednání před soudem, aniž by tento trest byl předjednan s probačním úředníkem.

Tato fáze má také velký význam u rozhodování trestním příkazem bez nařízení hlavního líčení.⁷⁹ Chybí-li totiž výchovný efekt hlavního líčení a pachateli je trest uložen toliko „úředním dopisem“, kterých zpravidla dostává více, nejčastěji v rámci exekuce nebo přestupkových řízení, nemusí být pachatelem vnímán jako hrozba a další šance na nápravu. Po několikaté takovéto šanci však soudu nezbyde nic jiného, než uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, čímž se vytrácí smysl alternativních trestů jako možnost pro pachatele, aby se pokusil napravit se na svobodě. V tomto směru je role Probační a mediační služby naprosto nezastupitelná, jelikož je právě pouze na probačním úředníkovi, aby nastínil pachateli rizika neplnění podmínek uloženého trestu obecně prospěšných prací, zejména přeměny trestu na trest domácího vězení, peněžité trest nebo trest odnětí svobody nebo jej poučil o tom, že úspěšné vykonání trestu obecně prospěšných prací pro něj znamená automatické zahlazení odsouzení, na rozdíl právě od výše uvedených přeměněných trestů.

8.2.2 Činnost Probační a mediační služby ve fázi po právní moci rozhodnutí

Opis vykonatelného rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest obecně prospěšných prací, zašle předseda senátu probačnímu úředníkovi (§ 336 odst. 1 TR). Role probačních úředníků je při nařízení výkonu tohoto trestu silná, neboť o místě výkonu a druhu práce rozhoduje soud na návrh probačního úředníka. Ten vychází z potřeby výkonu těchto prací v obvodu soudu, který nařizuje výkon trestu⁸⁰ a přihlíží k tomu, aby odsouzený vykonával trest co nejbližší svému bydlišti. Má-li být trest

⁷⁹ Většina trestů obecně prospěšných prací je dnes ukládána právě trestním příkazem

⁸⁰ Probační a mediační služba vede seznam poskytovatelů obecně prospěšných prací – z tohoto seznamu vybírá probační úředník podle individuálních potřeb a aktuálního stavu a odsouzený je k některému takovému poskytovateli „přidělen“. Tato administrativní agenda je svěřena od 1. 1. 2010 právě Probační a mediační službě (§ 338 odst. 2 a 3 TR)

vykonáván mimo obvod soudu, který výkon trestu nařídil, musí s tím odsouzený projevit písemný souhlas (§ 336 odst. 2).

Odsouzený je poté do 14 dnů od oznámení nařízení výkonu trestu povinen dostavit se na příslušné středisko Probační a mediační služby. O tom musí být soudem poučen. Smyslem této schůzky je projednání podmínek výkonu trestu.⁸¹ Probační úředník určí den nástupu výkonu obecně prospěšných prací a dohodne s odsouzeným harmonogram výkonu prací.⁸² Harmonogram je důležitou a nedílnou součástí trestu obecně prospěšných prací, neboť bez něj by jen těžko bylo možné posoudit, zda určité jednání či opomenutí odsouzeného je bezdůvodným porušením sjednaných podmínek výkonu trestu (§ 65 odst. 2 TZ, § 337 TR).

Je nutné, aby odsouzený byl již soudem poučen o povinnosti dostavit se v den určený probačním úředníkem k určenému poskytovateli obecně prospěšných prací.

Specifickou situací je ukládání trestu obecně prospěšných prací trestním příkazem bez nařízení hlavního líčení, kdy je obligatorně vyžadována zpráva probačního úředníka obsahující zjištění o možnostech výkonu trestu, o zdravotní způsobilosti obviněného k práci a také stanovisko obviněného k uložení trestu obecně prospěšných prací. (§ 314e odst. 3 TR).

Jako problém vnímám fakt, že soud ukládá trest obecně prospěšných prací s přihlédnutím ke zprávě probačního úředníka (§ 314e odst. 3 věta druhá), není však touto zprávou vázán a může tedy uložit tento trest i přes nedoporučení ze strany

⁸¹ Informace, které probační úředník (asistent) sděluje (popřípadě nabízí) klientovi:

- obecné informace o činnosti probační a mediační služby se specifickým zaměřením na postup střediska při zajištění výkonu a kontroly uloženého trestu OPP,
- podrobné informace o podmínkách a průběhu výkonu trestu OPP,
- vyjasnění rolí zainteresovaných subjektů v průběhu výkonu trestu OPP – odsouzeného, soudu, střediska PMS, instituce nabízející místo pro výkon trestu OPP (případně zájmového sdružení, které za chování a osobu odsouzeného poskytlo záruku) za současného vymezení jejich postavení, práv, povinností, pravidel komunikace,
- zjištění informací důležitých pro možnost vykonávat trest OPP (nejsou-li dosud k dispozici) a dojednání konkrétních podmínek místa a způsobu výkonu trestu OPP,
- nabídka pomoci střediska PMS v případě potřeby odsouzeného. (Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění možností ukládání a výkonu trestu obecně prospěšných prací, část. B, čl. 2.)

⁸² ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 320

probačního úředníka.⁸³ Mám za to, že takový postup by měl soudce náležitě odůvodnit, což je v případě trestního příkazu problém, jelikož ten odůvodnění neobsahuje (arg. § 314f odst. 1 a contrario).

8.2.2.1 Poskytovatelé míst pro výkon trestu obecně prospěšných prací

K výkonu trestu obecně prospěšných prací neodmyslitelně patří také instituce, které poskytují práci odsouzeným. Seznam poskytovatelů je veřejně dostupný na webových stránkách Probační a mediační služby ČR.⁸⁴

Odsouzení jsou k jednotlivým poskytovatelům přidělováni zejména podle časových možností pachatele, blízkosti k místu bydliště, podle jeho zájmů, schopností nebo kvalifikace. Kvalifikace zpravidla není vyžadována, jelikož se nejčastěji jedná o úklidové, údržbové a jiné pomocné práce, nicméně v konkrétním případě požádal odsouzený – povoláním lesník – o práci v tomto oboru a probačním úředníkům se podařilo navázat spolupráci se společností Městské lesy Rakovník a tohoto odsouzeného umístit právě k tomuto poskytovateli. Obdobně v několika konkrétních případech poskytovatelé využili ke svým potřebám odsouzené zedníky. Probační úředníci musí také přihlížet k potřebám poskytovatelů a také k druhu trestné činnosti, za níž je trest uložen. Z tohoto důvodu je např. nevhodné, aby odsouzený, který byl několikrát trestaný za krádeže, konal údržbové práce na koupališti v letní sezóně, kdy návštěvníci mohou nechávat různé cennosti bez dozoru.

Poskytovateli jsou úřady jednotlivých obcí a dále různá občanská sdružení, církve, obecně prospěšné společnosti a další instituce, které spolupracují s Probační a mediační službou při výkonu tohoto trestu. Poměrně nesnadným úkolem probačních úředníků je domlouvat spolupráci s těmito institucemi zejména z důvodů špatných zkušeností s odsouzenými. Probační úředníci musí umět přesvědčit tyto instituce o smyslu trestu obecně prospěšných prací. Podle jejich zkušeností si někteří poskytovatelé smysl této

⁸³ Podle poznatků z praxe probačních úředníků k tomuto zpravidla nedochází, na středisku Probační a mediační služby v Rakovníku hodnotí spolupráci s okresním soudem v Rakovníku jako příkladnou, v Praze taková situace nastane výjimečně.

⁸⁴ Přehled poskytovatelů obecně prospěšných prací dostupný zde: <https://www.pmscr.cz/prehled-poskytovatelu-opp/>

alternativní sankce uvědomují a aktivně se snaží podílet na převýchově pachatelů např. důslednou kontrolou jejich práce nebo dodržováním uložené výměry na minuty, tj. bez jakéhokoli zaokrouhlování odpracovaných hodin. V tomto ohledu si rakovnické středisko velmi pochvaluje spolupráci s místní Městskou policií, která je poskytovatelem jménem města.

Někteří poskytovatelé jsou dokonce po pozitivní zkušenosti s konkrétními odsouzenými ochotni jim nabídnout pracovní příležitost ve formě veřejně prospěšných prací ve smyslu § 112 odst. 1 zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, čímž významně napomáhají začlenění těchto osob zpět do společnosti.

Je velkou odpovědností probačních úředníků, se kterými poskytovateli se domluví na spolupráci, které konkrétní odsouzené vyberou pro toho kterého poskytovatele a jak se jim podaří přesvědčit odsouzené o tom, že to může být jejich poslední šance před výkonem trestu odnětí svobody.

8.2.3 Kontrola výkonu obecně prospěšných prací

Odsouzený vykonává práce na základě dohody s poskytovatelem obecně prospěšných prací. V této dohodě jsou definována základní pravidla spolupráce. Dotyčný poskytovatel informuje neprodleně probačního úředníka o datu zahájení výkonu trestu; tuto informaci poté probační úředník předá soudu.

V případě nezahájení výkonu trestu obecně prospěšných prací v den určený v harmonogramu prací je probační úředník (popř. poskytovatel jeho prostřednictvím) povinen bezodkladně informovat soud, který výkon trestu nařídil. Obdobně informují soud v případě, že odsouzený trest vykonal (§ 337 TR).

8.3 Činnost Probační a mediační služby při výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Ukládání a posléze také výkon tohoto trestu je poměrně lokální záležitostí. Některá střediska Probační a mediační služby mají s tímto trestem bohaté zkušenosti, některá v podstatě žádné. Jeho zavedení mířilo po anglickém vzoru na fotbalové „rowdies“. Ty však nenalezneme všude, jsou to fanoušci několika prvoligových klubů, nejčastěji můžeme i v médiích slyšet o pražských „S“, tedy Spartě Praha a Slavii Praha, Baníku Ostrava nebo FK Mladá Boleslav. Právě fanoušci posledně jmenovaného klubu patří k pachatelům nejčastěji trestaným touto sankcí.

Činnost probačních úředníků počíná doručením opisu pravomocného rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Předseda senátu jej zasílá středisku v obvodu okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí, případně v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje. Zároveň pověří opatřením probačního úředníka kontrolou tohoto trestu (§ 350i odst. 1 TŘ).

Obsah kontroly ze strany probačního úředníka není v trestním řádu blíže specifikován, je tedy tím, kdo dotváří způsob výkonu trestu.⁸⁵

Probační úředník pověřený kontrolou výkonu trestu vyzve odsouzeného, aby se dostavil v konkrétním termínu na středisko za účelem projednání podmínek výkonu trestu. Smyslem této a následujících konzultací je sestavit probační plán, tj. plán upravující konkrétní průběh výkonu trestu. Během přípravy na konzultace s odsouzenými spolupracují probační úředníci s pracovníky Služby kriminální policie a vyšetřování, kteří se zabývají problematikou diváckého násilí a extremistickými projevy.⁸⁶ Tito policisté, stejně jako organizátoři zakázaných akcí, poskytují probačním úředníkům doplňující informace o odsouzených.

Považuje-li probační úředník na základě výše uvedeného za potřebné stanovit odsouzenému povinnost dostavovat se podle jeho pokynů k určenému útvaru Policie ČR, po dohodě s Policií ČR stanoví konkrétní podmínky (§ 350i odst. 3 TŘ).

⁸⁵ ŠÁMAL, Pavel. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 3971

⁸⁶ ŠTERN, Pavel. Probace a mediacce: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 162

Probační plán obsahuje taktéž přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, byly-li odsouzenému uloženy. Stanoví-li probační úředník odsouzenému povinnost absolvovat program převýchovy nebo psychologického poradenství, obsahuje probační plán trojstrannou dohodu mezi odsouzeným, probačním úředníkem a poskytovatelem programu.⁸⁷

Plnění probačního plánu je pro odsouzeného závazné. Jeho porušování může být soudem vyhodnoceno jako závažné jednání, kterým odsouzený maří účel tohoto trestu, tedy určitá jednání mohou naplňovat skutkovou podstatu trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm. e) TZ.

⁸⁷ Tamtéž

8.4 Činnost Probační a mediační služby během podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

V případě prostého podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody záleží na předsedovi senátu, zda pověří kontrolou probačního úředníka nebo bude podmíněně odsouzeného kontrolovat sám. Dospěje-li předseda senátu k názoru, že je vzhledem k uloženým povinnostem a omezením nutné pověřit probačního úředníka, po právní moci rozsudku, jímž byl tento trest uložen, mu zašle opis a požádá jej, aby mu v pravidelných intervalech, které mu stanoví, podával zprávu o způsobu života odsouzeného, plnění uložených podmínek a oznamoval zjištěné nedostatky a důvody k nařízení výkonu trestu odnětí svobody (§ 329 odst. 1 TR). Nepověří-li předseda senátu probačního úředníka, provádí kontrolu nejméně jednou za šest měsíců sám (§ 329 odst. 2 TR).

Zákon instrukcí pověřit výkonem kontroly chování probačního úředníka naznačuje, že výkon kontroly probačním úředníkem je efektivnější, než pokud jej vykonává sám soud.⁸⁸ Je logické, že kvalitnější kontrola bude ze strany subjektu, který je na takovou činnost připravován a školen. Nicméně podle konzultací s probačními úředníky k pověření v případě prostého podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody prakticky nedochází. Přitom časové i personální možnosti zde podle jejich slov jsou, minimálně pro některé případy, u kterých by pověření vzhledem k okolnostem a uloženým podmínkám bylo velmi vhodné. Je totiž možné, že s takovým pachatelem se probační úředníci přece jen v budoucnu setkají, avšak již v rámci jiného trestu, protože nedostatečná kontrola ze strany soudu nebyla motivací k plnění uložených podmínek a vedení řádného života. Rozdíl jsem zaznamenal mezi rakovnickým a pražským střediskem, kde v případě Rakovníka jde o okres s velmi nízkým nápadem trestné činnosti, proto probační úředníci mají čas i na případnou kontrolu prostého podmíněného odsouzení. Zatímco v Praze, kde každý úředník má zhruba sto až sto padesát klientů, si při případném pověření důsledně vybírají pouze ty odsouzené, u kterých je kontrola opravdu třeba. Ostatní pověření soudu odmítají.

⁸⁸ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 237

Co se týká soudem ukládaných přiměřených povinností a přiměřených omezení ve smyslu § 48 odst. 4 TZ, zhruba polovinu tvoří povinnost hradit výživné, příp. uhradit dlužné výživné, na druhém místě je náhrada jiné škody způsobené trestným činem, dále zákaz požívání návykových látek spojený s povinností podrobit se pravidelnému testování a zamezení styku s určitými osobami nebo zákaz vstupu do rizikových prostor (bary, herny). Protože u podmíněného odsouzení není fáze předsjednání trestu, málokdy sami úředníci navrhují uložení některých povinností a omezení. Výjimkou je potom postup při porušování již uložených povinností. Pokud má probační úředník za to, že není třeba přeměny na nepodmíněný trest odnětí svobody, navrhuje soudu případné zpřísnění či uložení nových povinností a omezení.

8.4.1 Dohled

K zahájení činnosti střediska dochází pověřením k probační činnosti tehdy, kdy soudce v rámci rozhodnutí o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody stanoví nad pachatelem dohled. Probační úředník poté vyzve klienta k úvodní schůzce (konzultaci).⁸⁹ V rámci této schůzky je úkolem probačního úředníka zejména navázat spolupráci s klientem a poskytnout mu potřebné informace. Těmito informacemi je zejména seznámení s činností probačního úředníka ve věci konkrétního klienta, poučení o výkonu dohledu, které klient dostane i písemně a jedno jím podepsané vyhotovení se zakládá do spisu. Při úvodní konzultaci též úředník zjišťuje o odsouzeném různé informace, zejména jeho trvalé bydliště, telefonické a e-mailové spojení, zaměstnání, a rodinné vazby. Tyto mohou mít vliv na sestavení probačního plánu dohledu (též probační program⁹⁰). Ten je sestaven v rámci dalších několika konzultací (nejpozději do půl roku od úvodní konzultace) a je vystavěn na základních principech:

- *„Probační plán dohledu slouží k individuální specifikaci obsahu dohledu a jeho konkrétní podoby,*

⁸⁹ Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu, s. 1.

⁹⁰ Toto označení používal dnes již neúčinný zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon v § 26b; současný trestní zákoník používá označení „probační plán dohledu“, což je dle mého názoru lepší, jelikož „probační program“ je jedním z výchovných opatření ukládaných mladistvým podle § 15 odst. 2 písm. b) ZSVM; stejné pojmosloví by mohlo vést k zaměňování těchto dvou odlišných věcí.

- *probační plán dohledu je vytvářen probačním úředníkem ve spolupráci s klientem na začátku zkušební doby a podle potřeby je průběžně aktualizován,*
- *plnění probačního plánu dohledu klientem je nedílnou součástí realizace dohledu,*
- *vytváření probačního plánu dohledu je především práce s člověkem a nejen s formulářem,*
- *pravidla dohledu jsou jasně definována.*⁹¹

Probační plán dohledu obsahuje konkrétní cíle, jakých má být dosaženo při výkonu dohledu a vymezuje též následky, pokud nebudou dodržovány postupy k naplnění těchto cílů. Tento dokument musí obsahovat určité náležitosti:

- Hlavička probačního plánu dohledu – zde jsou uvedeny strany, které dojednaly podobu probačního plánu dohledu a pravomocné rozhodnutí, kterým byl uložen dohled a jehož je tedy probační plán dohledu realizací.
- Časové vymezení probačního plánu dohledu – z této části musí být jasné, na jak dlouhé období je uzavřen; 1x za šest měsíců je program vyhodnocován, podle potřeby probíhá též jeho aktualizace (nejpozději po roce).
- Kontakty s odsouzeným – probační plán dohledu musí obsahovat dohodu o tom, jak často a jakou formou budou realizovány konzultace, postupy pro případ, že se odsouzený nebude moci zúčastnit konzultace (dokládání nemoci apod.) – účast na konzultacích je podle § 50 písm. b) TZ základní povinností odsouzeného v rámci dohledu.
- Přiměřené povinnosti a omezení – zde se vychází z rozhodnutí soudu, neboť pouze soud může pachateli uložit přiměřené povinnosti nebo přiměřená omezení, s jinými musí odsouzený souhlasit. Účelem je vést odsouzeného k respektování a plnění uložených povinností a omezení. Probační úředník musí v probačním plánu dohledu vymezit způsob a kontrolu jejich plnění. V případě uložené povinnosti absolvovat

⁹¹ Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu, s. 1.

resocializační program je úkolem probačního úředníka zajistit kontakt s konkrétním poskytovatelem programu a sledovat účast odsouzeného v tomto programu. Nejčastější uloženou povinností je náhrada škody způsobené trestným činem. V probačním plánu dohledu musí úředník stanovit postup směřující ke splnění této povinnosti s ohledem na reálné majetkové a jiné poměry odsouzeného.

- Další ujednání – týkají se dalších důležitých okolností, které souvisejí s osobou pachatele a jeho aktuální situací.⁹²

Probační plán dohledu je ve většině případů totožný nebo velmi podobný pro jednotlivé skupiny pachatelů. Obdobnou podobu proto mají probační plány dohledu v případě klientů odsouzených za majetkovou trestnou činnost, neplatičů výživného, pachatelů násilné trestné činnosti apod. Pouze u malého počtu klientů je třeba vytvořit probační plán dohledu doslova „šitý na míru“. Probační plán nemůže být klientu nijak nucen, neboť jsou v něm často obsaženy povinnosti soudem neuložené, se kterými odsouzený s nimi musí souhlasit. Cílem je odsouzeného vést k nápravě, proto by měl být plán vytvářen tak, aby byly odsouzenému ukládány pouze takové povinnosti, které je schopen reálně zvládnout, jinak by pro něj mohl být značně demotivující a výchovný účel trestu by nebyl naplněn. Plán je vytvářen maximálně na rok, poté je aktualizován a případně jsou v něm odsouzenému ukládány další rozšiřující povinnosti, směřující k nápravě pachatele. V praxi je běžné, že soud se o dodržování probačního plánu dohledu příliš nezajímá, pokud zrovna nejde o povinnosti, které sám uložil.

Probační úředník pověřený dohledem průběžně shromažďuje informace o odsouzeném. Zpravidla jednou za půl roku musí probační úředník zaslat soudu zprávu o plnění probačního plánu dohledu. Těmito zprávami je soud informován o spolupráci odsouzeného s probačním úředníkem, o náhradě škody apod. Zpráva obsahuje poměry pachatele, pobyt, osobní situaci, zaměstnání, dále hodnocení, jak pachatel probační plán dohledu a uložené povinnosti a omezení a konečně také vlastní průběh dohledu a spolupráci pachatele s probačním úředníkem.⁹³ Úředník seznámí pachatele

⁹² Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu, s. 4.

⁹³ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 81-82

s vypracovanou zprávou, ten se k ní může vyjádřit a jeho stanovisko je do zprávy zahrnuto. Na konci zkušební doby je pak vypracována závěrečná zpráva, která má obdobný obsah jako zpráva průběžná, ale hodnotí celý průběh dohledu. Tento dokument je potom jedním z podkladů pro rozhodování soudu o tom, že se pachatel osvědčil nebo zda se podmíněně odložený trest odnětí svobody vykoná.

Osoba s uloženým dohledem nemusí být pracovníkům Probační a mediační služby neznámá, jelikož uložení podmíněného odsouzení s dohledem může být výsledkem práce probačních úředníků v přípravném řízení. Je to nepochybně výhoda, protože pracovníci již „ví, co od pachatele mohou čekat“. Taktéž probační úředníci potvrzují, že efektivita dohledu a úspěšné dodržování probačního plánu dohledu je vyšší v případě, že přišli s pachatelem do kontaktu již v přípravném řízení a řízení před soudem, ačkoli trest podmíněného odsouzení s dohledem nezná předsjednávání trestu jako domácí vězení nebo obecně prospěšné práce.

Dohledová agenda (tj. podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem a nahrazení vazby dohledem) je zpravidla činností s největším počtem případů/spisů. Zajímavostí z pohledu rakovnického střediska Probační a mediační služby je však fakt, že se tato agenda dostala na první místo teprve v roce 2012, kdy „předskočila“ trest obecně prospěšných prací. V Praze však stabilně tvoří téměř polovinu všech případů.

8.4.2 Probační resocializační programy

Významnou součástí dohledové agendy je spolupráce s externími poskytovateli tzv. probačních resocializačních programů. Jsou to specializované programy zajišťované subjektem stojícím mimo Probační a mediační službu ČR a jejich cílem je dosažení změny chování a životního stylu odsouzeného.

Slovy zákona se jedná o přiměřené povinnosti podle § 48 odst. 4 písm. a) až d) TZ, tedy výcvik pro získání vhodné pracovní kvalifikace, program sociálního výcviku a

převýchovy, léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením ve smyslu § 99 TZ a program psychologického poradenství.

Tato probační činnost má určitá specifika, ačkoli se jinak od průběhu výkonu dohledu bez stanovené povinnosti vykonat probační resocializační program v obecném pohledu neodlišuje. Těmito specifiky jsou:

- existuje významné téma jakožto náplň rozhovoru probačního úředníka a odsouzeného – povinná účast klienta v programu, jehož naplnění (tedy podrobení se programu) je nezbytným předpokladem k tomu, aby mohlo být rozhodnuto o tom, že se odsouzený ve zkušební době osvědčil,
- probační úředník koordinuje a zajišťuje spolupráci s poskytovateli externích probačních resocializačních programů, usnadňuje komunikaci mezi těmito poskytovateli a odsouzeným,
- vykonáváním resocializačního programu se uložený trest stává trestem vykonávaným v komunitě.⁹⁴

Pražské středisko v rámci pracovní rekvalifikace pracuje zejména s Úřady práce, neboť na komerčně poskytovanou rekvalifikaci nemají odsouzení zpravidla peníze a tyto nejsou hrazeny z veřejných zdrojů. Jedinou výjimkou je společnost zabývající se nákladní silniční dopravou, která ve spolupráci se státem poskytuje školení řidičů nákladních vozidel.

Ze sociálního výcviku a převýchovy je nejčastější program pro agresivní odsouzené, tj. zejména pachatele trestných činů z kategorie domácího násilí, poskytovaný Centrem sociálních služeb Praha. Sama Probační a mediační služba má program pro převýchovu agresivních řidičů.

Při práci s pachateli závislými na alkoholu nebo jiných návykových látkách si pražští úředníci pochvalují spolupráci s neziskovou organizací Prev-Centrum, která má velmi přísně nastavené podmínky, což odsouzené nutí ke spolupráci.

⁹⁴ Probační a mediační služba ČR. Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu, s. 9.

Po ukončení externího programu si probační úředník od poskytovatele vyžádá zprávu, ve které poskytovatel uvede, zda a jakým způsobem odsouzený program absolvoval. Tuto zprávu přikládá k průběžné nebo závěrečné zprávě určené soudu.

9 Další činnosti Probační a mediační služby v rámci alternativních opatření

Probační a mediační služba ČR se zdaleka neomezuje na zajištění výkonu alternativních trestů, které jsem popsal výše. Alternativní tresty jsou pouze jedním z projevů restorativní justice, při popisu činnosti Probační a mediační služby je nutno uvažovat také tzv. alternativy k potrestání, což je postup soudu, který sice uzná pachatele vinným ze spáchání trestného činu, ale neuloží trest. V českém právním řádu tyto alternativy reprezentuje upuštění od potrestání, resp. upuštění od potrestání s dohledem. Obdobně jsou projevem restorativní justice také procesní alternativní opatření, tzv. odklony v trestním řízení, které nekončí vynesemím rozsudku. Odklony zná naše právo čtyři: podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné odložení návrhu na potrestání a odstoupení od trestního stíhání. Nebylo by proto spravedlivé opomenout významnou roli Probační a mediační služby v přípravném řízení jakožto činnost mediační povahy i proto, že podle slov samotných probačních úředníků je tato činnost leckdy záživnější než výkon kontroly alternativních trestů.

Postupy Probační a mediační služby v přípravném řízení lze souhrnně nazvat činnostmi mediační, jsou realizovány před rozhodnutím soudce či státního zástupce a představují pro orgány činné v trestním řízení významnou pomoc, jelikož jsou často podkladem pro jejich procesní rozhodnutí.

V rámci této agendy se probační úředníci zejména snaží vytvořit podmínky pro rozhodnutí o odklonu v trestním řízení, neboť obecně je jednou z podmínek využití odklonu právě urovnání konfliktu mezi obviněným a poškozeným, zejm. v rovině náhrady škody. Úkolem probačního úředníka – mediátora je zprostředkování uzavření dohody o náhradě škody.⁹⁵

⁹⁵ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 390

9.1 Mediace mezi obětí a pachatelem

Činnost pracovníka Probační a mediační služby v této oblasti probíhá (jak je již ze zařazení kapitoly zřejmé) v přípravném řízení. Z toho vyplývá určité specifikum: jelikož uznat někoho vinným ze spáchání trestného činu může výhradně soud (čl. 90 Ústavy, čl. 40 odst. 1 LZPS), musí pracovník ctít presumpci nevinny.⁹⁶ Mediátor proto nesmí účastníkům sdělovat jeho názor na věc, ani ji jinak právně hodnotit, jeho činnost má směřovat k tomu, aby účastníci sami navrhli řešení. Dále je nutné postupovat nestranně a bez zaujetí, pracovník si musí získat důvěru oběti i pachatele a být schopný odolat pokusům manipulace z jedné či druhé strany.⁹⁷ Způsob řešení konfliktu závisí čistě na rozhodnutí osob na mediaci zúčastněných, orgány činné v trestním řízení nesmí v rámci mediace dávat probačním úředníkům žádné pokyny (§ 7 odst. 1 ZPMS).

Podle mých zkušeností ze setkání s probačními úředníky, v jejichž kompetenci je právě mediace, jsou nutné určité osobní vlastnosti mediátora, tuto činnost rozhodně nemůže vykonávat každý. Je nezbytné, aby mediátor již na první pohled budil důvěru stran, uměl nejen vlídně se stranami hovořit, ale také slušným, nicméně jednoznačným způsobem odmítnout zjevně nevhodné návrhy či pokusy o manipulaci s předmětem mediace. Neméně důležitou vlastností je schopnost empatie a umění se přizpůsobit konkrétní situaci. Každý člověk je jiný a nachází se v konkrétní životní situaci, tomu je nutno uzpůsobit vystupování a vyjadřování.

Činnost v přípravném řízení může být zahájena až po sdělení obvinění konkrétní osobě. O případu se středisko může dozvědět od orgánů činných v trestním řízení, ale také od obviněného, poškozeného, pracovníků orgánů sociálně právní ochrany dětí, poskytovatelů sociálních služeb atd. Středisko si také samozřejmě může samo vytipovat vhodný případ. Nicméně nelze mediaci zahájit bez dalšího po obdržení podnětu. Jestliže se totiž nejedná o pokyn orgánu činného v trestním řízení, úředník vždy informuje dozorového státního zástupce a vyžádá si jeho stanovisko (souhlas), resp. jeho pokyn k zahájení mediace v této věci.⁹⁸

⁹⁶ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 40

⁹⁷ Tamtéž, s. 41

⁹⁸ Probační a mediační služba ČR. Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, s. 2

Vhodnými případy k mediaci jsou zejména ty, kde pachatel je ochoten se doznat (už jen z toho důvodu, že jinak není možné využít odklony v trestním řízení). Dále může úspěšnost mediace zvýšit příslušnost pachatele i poškozeného k určité komunitě a existence nějakého společenského vztahu již před spácháním trestného činu. Také jsou vhodnější případy trestných činů spáchaných prvopachateli, ti totiž zpravidla vykazují větší ochotu k nápravě než recidivisté.⁹⁹

Nastane-li situace, že v konkrétním případě nelze mediaci ze zákonných důvodů uskutečnit, neznamená to konec činnosti střediska v této věci, ale činnost dále směřuje k jinému způsobu urovnání konfliktu (viz kapitolu 9.2). Takovým způsobem může být zpracování zprávy před rozhodnutím jakožto podkladu pro rozhodnutí o některém z alternativních opatření.¹⁰⁰

Po získání souhlasu nebo obdržení pokynu k zahájení mediace pozve probační úředník obviněného a poškozeného k úvodním konzultacím. Může tak učinit osobně, písemnou pozvánkou nebo telefonicky. Metodický postup v oblasti mediace považuje za vhodnější pozvání písemné z důvodu nezkreslení informací a možnosti klientů zvážit účast na mediaci.¹⁰¹ Osobní pozvání je vhodné tehdy, kdy se klient sám ze svého rozhodnutí dostaví na středisko.

Na konzultaci musí probační úředník zejména seznámit klienta s tím, že podmínkou účasti na mediaci je jeho dobrovolný souhlas a že může mediaci kdykoli ukončit. Nesouhlasí-li klient s provedením mediace, postupuje probační úředník dále k jinému způsobu urovnání konfliktu (viz kapitolu 8.2).

Jestliže je individuální konzultace s klienty úspěšná v tom smyslu, že souhlasí s provedením mediace, přistoupí se ke společnému jednání. Tohoto jednání se nemusí účastnit pouze mediátor, obviněný a poškozený, ale je možné přizvat např. i rodinné příslušníky stran, obhájce, pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí a jiné osoby.

⁹⁹ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 41

¹⁰⁰ Probační a mediační služba ČR. Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, s. 2

¹⁰¹ „Telefonická nabídka konzultace může celý proces dojednávání značně urychlit, nicméně obsahuje riziko zkreslení informací, jež se týkají způsobu řešení věci. Tato forma prvního kontaktu nedává klientům, oproti např. písemné pozvánce, možnost nabídku první konzultace v klidu zvážit.“ (Probační a mediační služba ČR. Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, s. 3)

Podmínkou však je, že s přítomností těchto jiných osob musí souhlasit jak obviněný, tak poškozený.¹⁰²

Smyslem společného jednání je nalézt „společnou řeč“ mezi stranami a vyjasnit sporné oblasti. Jednání směřuje k uzavření dohody, kterou probační úředník stranám nijak nevnucuje, ale která vzniká vyjednáváním stran. Probační úředník pouze dohlíží na to, aby nebyla v rozporu se zákonem, dobrými mravy a byla uzavřena dobrovolně. Dohodu jakožto výsledek mediace předá probační úředník státnímu zástupci nebo soudci, jimž slouží jako podklad pro rozhodnutí ve věci.¹⁰³

Považuji za důležité zmínit, že jednání v procesu mediace je důvěrné. V závěrečné zprávě je uveden pouze výsledek jednání, tedy dohoda stran, případně informace, že dohody nebylo dosaženo. Cokoli, co bylo stranami vytvořeno během jednání, případně co se dozvěděl pracovník Probační a mediační služby, nelze v žádném případě využít jako důkaz v trestním řízení, povinností probačního úředníka je zničit neprodleně po ukončení mediace veškeré materiály vzniklé během jednání.

9.1.1 Rizika mediačního procesu

Mediační proces může být chápán orgány činnými v trestním řízení jako nástroj či podmínka pro uplatnění odklonu v trestním řízení a pachatel očekává výměnou za účast a jistou vstřícnost v procesu mediace právě užití odklonu a tedy méně citelnou sankci.¹⁰⁴ Podle mého názoru je jistě správné, že před samotným uplatněním odklonu orgány činné v trestním řízení „postoupí“ věc k mediaci, jelikož formálnost trestního řízení nemusí vést k urovnání vztahů mezi pachatelem a poškozeným, ačkoli by v konkrétním případě bylo takové urovnání možné. Nicméně je zde nebezpečí, že pachatel nebude přistupovat k mediaci upřímně a bude se snažit z ní pouze vytěžit. Zde je poté na místě schopnost mediátora rozpoznat takovou situaci a případně zakročit.

¹⁰² Tamtéž, s. 4

¹⁰³ K tomu srov. zejména jednu z podmínek (náhradu škody nebo *uzavření dohody o takové náhradě*) podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení návrhu na potrestání (§ 307 odst. 1 písm. b) TŘ resp. § 179g odst. 1 písm. b) TŘ)

¹⁰⁴ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 55

Rizikem je také samotné společné setkání, a to zejména pro oběť trestného činu. Poškozená osoba sice může deklarovat připravenost setkat se s pachatelem, nicméně samotné setkání tváří v tvář s pachatelem může být pro oběť traumatizující a často vede k tzv. sekundární viktimizaci, přičemž je nepřípustné, aby státní orgány sekundární viktimizaci vyvolávaly, případně ji usnadňovaly.¹⁰⁵

¹⁰⁵ GŘIVNA, Tomáš a kol. Kriminologie. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 120

9.2 Činnost směřující k urovnání konfliktu v rámci trestního řízení

Nelze-li uskutečnit mediaci mezi obětí a pachatelem (nejčastěji z důvodu nesouhlasu nebo byla-li by účastníkem právnická osoba), lze společně s klienty užít dalších činností směřujících k urovnání konfliktního stavu.

Cílem spolupráce je stejně jako v mediačním procesu pokus o odstranění újmy způsobené trestným činem, proto i tyto jiné činnosti lze považovat za součást restorativního přístupu trestní justice. Výsledkem těchto postupů je poté buď *zpráva před rozhodnutím*, která je využívána zejména v případě závažnější trestné činnosti, kdy nelze uvažovat o odklonu v trestním řízení, nebo *zpráva o spolupráci s klientem*, která je méně obsáhlá a využívá se v případě méně závažných trestných činů.¹⁰⁶ Věnovat se v této kapitole budu zprávě před rozhodnutím, jakožto významnému dokumentu, zpracovanému jako podklad pro rozhodnutí státního zástupce či soudce.

Účelem zprávy před rozhodnutím je zmapovat životní situaci klienta a motivovat jej ke spolupráci při řešení trestní věci, ve které figuruje jako obviněný.¹⁰⁷ Jedná se o písemný výstup ze spolupráce probačního úředníka a klienta.

Nezbytnou součástí zprávy před rozhodnutím je objektivizace (ověření) získaných údajů. Probační úředník sice vychází z údajů sdělených mu klientem, nicméně je třeba kontaktovat další osoby, které mohou jeho poznatky doplnit. Jedná se zejména o rodinné příslušníky, školu, zaměstnavatele apod.

Zpráva před rozhodnutím má určitou strukturu:

- V úvodní části s názvem „Osobní a sociální poměry klienta“ probační úředník shrne vztahy klienta s rodinnými příslušníky a přáteli, k tomu mu napomohou i samotné tyto osoby, které poskytnou pohled „z druhé strany“. Předmětem zjišťování jsou také klientovy rodinněprávní závazky (děti, vyživovací povinnost, péče o svěřenou osobu atd.) Probační úředník se také zajímá o kvalitu bydlení klienta. Důležitým tématem je získaná

¹⁰⁶ ŠTERN, Pavel. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 60

¹⁰⁷ Probační a mediační služba ČR. Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem, s. 6

kvalifikace, řádné zaměstnání a finanční situace klienta. Je-li nezaměstnan, napomáhá mu probační úředník ke změně: motivuje jej ke spolupráci s úřadem práce či k získání dočasného zaměstnání. Ve zprávě shrne také jeho závazky, příp. nařízené exekuce. Pracovník Probační a mediační služby dále popíše způsob trávení volného času pachatele, jeho kontakty s rizikovými osobami nebo pobyt v rizikových prostředích.

- Důležité je zjištění postoje pachatele ke spáchanému trestnému činu a ochoty odčinit způsobenou újmu. Měl by se vyjádřit k tomu, jak se zpětně dívá na svou trestnou činnost, zda došlo k posunu během spolupráce s Probační a mediační službou a jaké jsou jeho finanční možnosti vzhledem k řešení následků. Do této části zprávy, nazvané „Postoj a řešení následků trestného činu“, je převzato také stanovisko poškozeného včetně jeho představ o řešení a satisfakci.
- Nezbytné je také zhodnocení spolupráce s pracovníkem Probační a mediační služby, především aktivita a motivace při zpracování zprávy, schopnost pachatele se napravit a jeho případné zapojení do probačního programu či jiné obdobné aktivity. Je zde uveden počet proběhlých konzultací a jejich tematická náplň.
- Na závěr probační úředník připojí své stanovisko, kde navrhne uložení vhodného opatření soudci nebo státnímu zástupci. Shrne kladné stránky klienta a rizika (např. riziko recidivy), zdůrazní to nejpodstatnější z konkrétního případu. Navrhuje též uložení přiměřených povinností a přiměřených omezení.

10 Závěr

Cílem této práce je podat výklad o některých činnostech Probační a mediační služby ČR, zejména v rámci zajištění výkonu alternativních trestů, ale také okrajově i činnosti mediační, jejíž význam spočívá zejména v pomoci orgánům činným v trestním řízení při rozhodování v přípravném řízení, uložení správného trestu a pomáhá i obětem trestných činů vyrovnat se s nepříznivými následky trestné činnosti. Díky konzultacím s probačními úředníky jsem se pokusil práci obohatit o poznatky z jejich praxe.

Díky vybudování Probační a mediační služby ČR bylo v uplynulých letech zavést celou řadu nových alternativních opatření. To by bez dobře fungujícího orgánu, starajícího se o zajištění jejich výkonu, nebylo možné. Je jistě vhodné rozšiřovat paletu alternativních opatření a tím se pokoušet snižovat počet osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který, podle mého názoru, v České republice neplní příliš funkci výchovnou a nápravnou, často spíše naopak.

Problémem však je, že zákonodárce do právního řádu implementuje nová alternativní opatření, nicméně jejich funkčnost není předem otestována a výkon není řádně zajištěn. Příkladem tak budiž trest obecně prospěšných prací, zavedený pět let před samotným zřízením specializované Probační a mediační služby, tedy orgánu, který jej měl kontrolovat. Stejně tak trest domácího vězení nemá po pěti letech jeho existence v právním řádu způsob, který by zajišťoval jeho efektivní výkon. Přitom efektivně fungující trest domácího vězení je podle mého názoru velmi účinnou sankcí, která napomáhá nápravě pachatele a jeho opětovnému zařazení do běžného života. V jeho případě nezbývá jen doufat, že probíhající veřejná soutěž bude nakonec úspěšná a elektronický monitoring se podaří v dohledné době zprovoznit, je nepochybné, že to povede i k větší ochotě soudců ukládat trest domácího vězení.

Z konkrétních problémů je nutno zmínit v této práci již nastíněný problém absence nutnosti souhlasu pachatele s uložení trestu obecně prospěšných prací, jako je tomu u domácího vězení. Negativní stanovisko může znamenat, že uložení trestu obecně prospěšných prací bude pouze formalitou a následně bude přeměněn v trest domácího vězení, peněžitý trest nebo trest odnětí svobody, což je jednak zbytečné a také může ohrožovat důvěru veřejnosti v efektivitu trestu. V rámci ukládání trestu obecně

prospěšných prací by jednoznačně pozitivním krokem byla změna trestního řádu, konkrétně stanovení výjimky z obecné úpravy trestního příkazu v § 314f odst. 1 tak, aby soudce byl povinen odůvodnit trestní příkaz v situaci, kdy se odchyluje od zprávy probačního úředníka. Nebylo by jistě správné stanovit přímou vázanost touto zprávou, protože by se jednalo o nepřípustný zásah do nezávislosti soudu, avšak pokud probační úředník nedoporučí uložení takové sankce, má pro to určité důvody a s těmi by se měl soud vypořádat.

Problémem je také možnost probačního úředníka nařídít odsouzenému k trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce povinnost dostavit se k určenému útvaru Policie ČR jen na dobu sportovního utkání či jiné akce. Dle mého názoru by bylo velmi účinné dát probačním úředníkům možnost ji uložit např. i pro dobu domluvené rvačky fanoušků, pokud se o ní dozví. Je totiž možné, že neúčast na takové „události“ může odsouzeného mrzet více, než absence na zápase, čímž by byl posílen výchovný účel trestu.

Dále by sami probační úředníci uvítali častější pověření kontrolou prostého podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody. Kromě toho, že by pomohli pachatelům překonat tuto životní situaci, sobě by de facto ušetřili práci do budoucna tím, že by pomohli napravit více pachatelů, se kterými by se nemuseli již dále setkávat kvůli opakované trestné činnosti. Řešení je však asi na straně soudců, kteří by měli pečlivě uvážit pověření probačních úředníků v každém jednom případě, protože stanovit takovou povinnost např. vymezením okruhu trestných činů, rizikových pachatelů (závislých na návykových látkách apod.) nebo určitou výší trestní sazby je dle mého názoru velmi neflexibilní.

Jako překážku efektivního fungování alternativních trestů vnímají probační úředníci problematiku nelegálního zaměstnávání. Nezřídka se setkávají s odsouzenými, kteří oficiálně nemají žádný příjem kromě sociálních dávek, takže například náhrada škody je u nich velmi komplikovaná. Nicméně sami tito klienti se netají relativně vysokými příjmy z práce „načerno“, což jednak nijak nepřispívá k jejich nápravě a zároveň neplacení pojistného na sociální zabezpečení může mít později za následek existenční problémy při případné nemoci nebo v důchodovém věku.

Ve většině vyspělých zemí, Českou republiku nevyjímaje, je alternativní sankcionování trendem, který má snížit počet vězňů v nápravných zařízeních. Bohužel dle statistik není úspěšnost zřejmě taková, jakou bychom si přáli. Poskytování dalších a dalších šancí pachatelům trestných činů u některých osob selhává a ti se poté stávají obyvateli věznic, kde se možnost jejich nápravy omezí na minimum. Osobně jsem měl možnost navštívit dvě české věznice a nutno říci, že se není čemu divit. Jednak je to prostředí nepřipomínající běžný život a navíc, ačkoli by tomu tak nemělo být, mohou prvopachatelé přijít do styku s několikanásobnými recidivisty. Z tohoto důvodu by byla vhodná změna § 7 zák. č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, konkrétně vypuštění slova „zpravidla“. Podle mého názoru je rozlišování prvopachatelů a recidivistů zásadní. Naopak pozitivně vnímám v rámci snižování recidivy odstranění překážky pro schválení oddlužení v insolvenčním řízení z důvodu spáchané majetkové trestné činnosti. Takové řešení může pomoci pachatelům překonat často jinými způsoby neřešitelné finanční problémy a začít nový život s čistým štítem.

Jako velkou překážku efektivity Probační a mediační služby vnímám malou informovanost české veřejnosti o její činnosti, neboť více než dvě třetiny lidí vůbec neví o existenci, natož o jejích funkcích. Bylo by vhodné, kdyby informace získávali občané ještě dříve, než jim je sdělí orgány činné v trestním řízení ve chvíli, kdy už byl trestný čin spáchán. V praxi jsou totiž úředníci schopni a ochotni pomoci i mimo své hlavní kompetence, např. nápomoc při řešení různých sociálních problémů vyplývajících ze skutečnosti, že jeden z manželů/partnerů je ve výkonu trestu apod.

Významným úkolem Probační a mediační služby je také práce s mladistvými a mladými lidmi obecně. Ačkoli se jimi tato práce nezabývá, je dobré si uvědomit, že spolu s vzrůstajícím věkem klesá také recidiva, což vyplývá z výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Proto je jistě do budoucna vhodné zaměřit se na prevenci zejména u osob do 30 let, neboť u těch dochází k recidivnímu chování ve více než v 50 % případů.

Seznam použité literatury a pramenů

Monografie

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní právo hmotné. 7.*, přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 1040 s. ISBN 978-80-7478-616-7.

GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie. 4.*, aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.

SOLNAŘ, Vladimír. *Systém českého trestního práva. Vyd. 1.* Praha: Novatrix, 2009, 157, 502, 283 s. ISBN 978-80-254-4033-9.

LISZT, Franz von. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Berlin: J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, 1905, 560 s.*

VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 3.*, nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 66 s. ISBN 80-210-4056-4.

ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ (ed.) a Dagmar DOUBRAVOVÁ (ed.). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Vyd. 1.* Praha: Portál, 2010, 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

ANTON M. VAN KALMTHOUT . *Probation and probation services in the EU accession countries.* Nijmegen: WLP, 2003. ISBN 9058500500.

DOUBRAVOVÁ, Dagmar. *Příručka pro probaci a mediaci.* Praha: Institut pro probaci a mediaci, 2001, 1 sv. (různé stránkování). ISBN 80-902998-0-6.

ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Vyd. 1.* Ostrava: Key Publishing, 2007, 136 s. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87071-55-7.

ROZUM, Jan, Petr ZEMAN, Hana PŘESLIČKOVÁ a Jan TOMÁŠEK. *Vybrané problémy sankční politiky. Vyd. 1.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, 198 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-042-0.

ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, 464 s. Teoretik. ISBN 978-80-87576-93-9.

ROZUM, Jan, Petr KOTULAN a Jan TOMÁŠEK. *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 170 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-073-1.

KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 143 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8.

SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PÚRY. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2000, xv, 468 s. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-7179-350-7.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, 864 s. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-44-1.

ROZUM, Jan. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 207 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-097-7.

VĚTROVEC, Vladislav a spol. *Zákon o mediaci a probaci: komentář*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 115 s. Komentované zákony (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86432-32-7.

ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s. ISBN 80-902998-1-4.

ZEHR, Howard. *The little book of restorative justice*. Intercourse, PA: Good Books, 2002, 76 p. ISBN 1561483761.

UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, Vienna. *Handbook on restorative justice programmes*. New York: United Nations, 2007. ISBN 9789211337549.

STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, máj 2014*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2014, 544 s. Teoretik. ISBN 978-80-7502-034-5.

SCHEINOST, Miroslav. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí*. Vydání první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, 117 stran. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-148-6.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012, 2 sv. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, 3 sv. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-465-0.

Časopisecké články

KRÁL Vladimír: *Domácí vězení – další alternativní trest?* Trestněprávní revue 2007, č. 8, s. 235-236

VANDUCHOVÁ, Marie: *K novému trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe, 1996, č. 7, s. 398

KOTULAN, P.: *K pojmu obecné prospěšnosti při ukládání trestu obecně prospěšných prací*. Právní praxe 1998, č. 4, s. 222

FOLTÝNOVÁ Lucie, FOLTÝN Leo. *Trest domácího vězení z pohledu Probační a mediační služby ČR*. Státní zastupitelství. 2011, č. 6, s. 22

Právní předpisy České republiky

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Zákon č. 117/1852 ř. z., trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě)

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení

Judikatura

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 31. 3. 1963 sp. zn. 7 Tz 20/64

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 2001 sp. zn. 11 Tz 129/2001

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 11. 2011, sp. zn. 6 Tz 57/2011

Rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie ze dne 19. dubna 2012 ve věci C-415/10 - Galina Meister proti Speech Design Carrier Systems GmbH.

Elektronické zdroje

Vězeňská služba ČR. *Statistická ročenka Vězeňské služby ČR pro rok 2014*. www.vscr.cz. [online]. [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Rocenka_2014.pdf

Council of Europe: *Annual penal statistics*. Université de Lausanne [online]. Štrasburk, 2014 [cit. 2015-11-21]. Dostupné z: http://wp.unil.ch/space/files/2014/05/Council-of-Europe_SPACE-I-2012-E_Final_140507.pdf

Bröttsförebyggande rådet. *Återfall i brott statistik*. www.bra.se. [online]. [cit. 2015-06-18]. Dostupné z: <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/aterfall-i-brott.html>

Probační a mediační služba ČR. *Mediace mezi obětí a pachatelem – informační leták*. www.pmscr.cz. [online]. [cit. 2015-05-25]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/images/clanky/PMS_letak_ng_MEDIACE_cz.pdf

Probační a mediační služba ČR. *Agenda trestu domácího vězení*. www.pmscr.cz. [online]. [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/download/odorne_cinnosti_analyzy_TDV_k_31.12.2013.pdf

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. *Věstník veřejných zakázek*.
www.vestnikverejnychzakazek.cz. [online]. [cit. 2015-04-05]. Dostupné z:
<http://www.vestnikverejnychzakazek.cz/cs-CZ/Form/Display/555162>

Probační a mediační služba ČR. *Závěrečná zpráva a ekonomické zhodnocení pilotního projektu: „Elektronický monitoring odsouzených“*. www.pmscr.cz [online]. [cit. 2015-07-31]. Dostupné z:
https://www.pmscr.cz/download/zaverecna_zprava_o_experimentu_Elektronicky_monitoring_odsouzenych.pdf

Ostatní zdroje

Organizační řád Probační a mediační služby ČR

Statut Probační a mediační služby ČR

Pokyn ředitele Probační a mediační služby č. 4/2010

Probační a mediační služba ČR. *Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění možností ukládání a výkonu trestu obecně prospěšných prací.*

Probační a mediační služba ČR. *Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu.*

Probační a mediační služba ČR. *Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem.*

WALMSLEY, Roy. World Prison Population List (tenth edition). International centre for prison studies, 2013

WALMSLEY, Roy. World Prison Population List (third edition). Home Office, Findings 166, 2002

Seznam použitých zkratk

TZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
TŘ	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
ZPMS	Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě)
ZSVM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
Ústava	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
LZPS	Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Abstrakt

Tato práce, nazvaná Činnost probační a mediační služby při výkonu alternativních trestů, má za cíl popsat roli Probační a mediační služby ČR zejména při zajištění výkonu alternativních sankcí, její legislativní zakotvení a případné problémy, které mohou nastat při těchto činnostech.

Probační a mediační služba ČR je organizací, která napomáhá uplatňování principů restorativní justice a zefektivňuje alternativní sankcionování. V České republice tyto činnosti dříve vykonávaly různé osoby, samotná specializovaná Probační a mediační služba je poměrně mladá, působí od roku 2001.

Práce je členěna do 10 kapitol, které se zabývají různými dílčími tématy. Samostatná kapitola je věnována historickému vývoji alternativního trestání a probace. Důležitou kapitolou je část definující pojem alternativního trestu a zákonný základ těch trestů, jejichž výkon zajišťuje Probační a mediační služba. Práce obsahuje také popis struktury Probační a mediační služby, práva a povinnosti jejich pracovníků a informovanost české veřejnosti o této instituci. Nejdlejší kapitolou je podrobný popis praktické stránky výkonu alternativních trestů z pohledu probačních úředníků. Na závěr je zařazena i kapitola o činnostech Probační a mediační služby v rámci mediace, neboť ta je nedílnou součástí restorativního přístupu a alternativního trestání.

Práce je doplňována poznatky z praxe probačních úředníků, které byly získány v rámci konzultací na dvou střediscích Probační a mediační služby. Při rozhovorech s úředníky bylo hlavními tématy zejména podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a obecně prospěšné práce, které tvoří významnou většinu v náplni jejich práce.

Poslední kapitola je kromě shrnutí poznatků věnována i návrhům de lege ferenda, mimo jiné i na základě připomínek probačních úředníků, se kterými byly nedostatky právní úpravy konzultovány.

Abstract

This thesis, called Activities of the probation and mediation service in serving alternative sanctions aims to describe a role of the Probation and mediation service of the Czech Republic especially in serving alternative sentences, its legal base and problems, which may occur during these activities.

Probation and mediation service of the Czech Republic is an organization which helps to apply the principles of the restorative justice and provides more effective exercise of the alternative sanctions. Different persons and institutions had been in charge with these tasks but the specialized Probation and mediation service is young, it has been established in 2001.

The thesis consists of ten chapters, which deal with various partial topics. A separate chapter deals with a historical evolution of the alternative sanctions and probation. A part with the definition of the alternative sentence and a legal base of those sentences whose exercise is assured by the Probation and mediation service is an important chapter. The thesis also contains a description of the structure of the Probation and mediation service, rights and duties of its officers and awareness among Czech public. The longest chapter deals with practice of the probation officers during doing those tasks. In the end of the thesis there is a chapter about the tasks within the mediation activities because that is an essential part of the restorative justice approach and the alternative sanctions.

The thesis is enriched with the actual experience of the probation officers that were gained during consultations in two centres of the Probation and mediation service. During the interviews I focused especially on the suspended sentence with probation and community service because these two constitute a vast majority in the scope of their work.

Besides the summary, the last chapter also contains suggestions *de lege ferenda*, also based on the remarks of the probation officers whom I consulted the lacks of the legislation with.

Název práce v anglickém jazyce

Activities of the probation and mediation service in serving alternative sanctions

Klíčová slova

Alternativní trest, Probační a mediační služba, Probace

Key words

Alternative sentence, Probation and mediation service, Probation